

Prekmuriana

Revija Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota za
literaturo in kulturno zgodovino

Letnik 4 / številka 1 / 2021

ISSN 2630-4449

ISSN 2630-4449

PREKMURIANA

Revija Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota za literaturo in kulturno zgodovino

Letnik 4 / številka 1

Založila in izdala: Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota, Zvezna ulica 10, 9000 Murska Sobota

Za knjižnico: mag. Klaudija Šek Škafar

Urednik: Marko Vugrinec

Oblikovanje: Matej Končan

Jezikovni pregled: Jože Vugrinec

Fotografija na naslovnici: Nouvi zákon ali testamentom Števana Küzmiča iz leta 1771

Fotografije: PIŠK MS, dLib.si, Jurij Štesl, naslovnice knjig (skenirane fotografije)

Tisk: Tiskarna aiP Praprotnik d.o.o.

Naklada: 200 izvodov

December 2021

Revija je brezplačna. Izdajo revije podpira Ministrstvo za kulturo RS.

Prekmuriana

Revija Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota
za literaturo in kulturno zgodovino

Vsebina

Marko Vugrinec: Uvodnik	4
Kulturno-zgodovinski utrinki.....	7
Jože Vugrinec: Števan Küzmič: Nouvi zákon. Ob 250. obletnici izida.....	8
Jože Vugrinec: Zbirka dr. Alfreda Šerka v soboški knjižnici	12
Andrej Pavlič: Judovska zbirka v Pokrajinski in študijski knjižnici Murska Sobota	17
dr. Albert Halász: Tiskarna Wellisch v Monoštru in njeni slovenski tiski	20
Jurij Štesl: 130 let pomurskih železnic.....	25
Spomini.....	31
dr. Robert Inhof: Slike Franca Mesarič. Ob minuli prvi obletnici smrti.....	32
Jože Vugrinec: Škof msgr. dr. Jožef Smej (1922-2020)	36
Literarni utrinki	41
Jože Horvat: Panoramski let	42
Bea Baboš Logar: Panonska melanholija	44
Štefan Kardoš: Plastenje s(r)amot.	46
Lajos Bence: Furijasta generacija.	48
Jože Vugrinec: Knjige na planem, v logu, ob njih pa par belih čapelj.....	50

Uvodnik

V letu 2021, za vse nas težkem letu epidemije covida 19, pred nas stopa novi, že četrti letnik literarne in kulturno-zgodovinske revije Prekmuriana. Revija je namenjena vsem ljubiteljem kulturne in literarne zgodovine, ki so obiskovalci osrednjega pomurskega »kulturnega hrama« Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota, ki opravlja neprecenljivo vlogo izobraževalnega, informativnega in za splošno bralno kulturo ter človeško omikanost pomembnega zavoda.

Vsebina letošnje Prekmuriane prinaša nekaj zanimivih prispekov izpod peres različnih avtorjev, ki so strokovnjaki na svojem področju: Jože Vugrinec, slavist in bibliotekar ter dolgoletni ravnatelj murskosoboške knjižnice, je avtor več prispevkov. Najpomembnejši med njimi obeležuje 250. obletnico izdaje Novega zakona ali testamentoma, za takratne razmere (1771) odličnega prevoda Nove zaveze Svetega pisma evangeličanskega duhovnika in prekmurskega nabožnega pisatelja Števana Küzmiča. V nadaljevanju nam isti avtor predstavi morda povsem neznano, a bogato in zanimivo zbirko knjig, časopisov in drugega gradiva, poimenovano Šerkojana, ki je bila po spletu okoliščin v preteklosti podarjena murskosoboški knjižnici. Njen lastnik je bil znani slovenski psihiater dr. Alfred Šerko.

Bibliotekarski specialist in dober poznavalec domoznanstva Andrej Pavlič piše o bogati Judovski zbirki, ki obsega 99 judovskih knjig in molitvenikov. Zgodovinar Jurij Štesl je napisal članek ob 130. obletnici pomurskih železnic, v katerem opisuje začetke teh železnic in njihov razvoj skozi čas, vse do današnjih dni. Prispevku so dodane tudi zanimive fotografije. Dr. Albert Halász pa predstavi monoštrsko tiskarsko dru-

žino Béle Wellischa, ki je ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja tiskala nekatera dela v prekmurskem knjižnem jeziku, npr. prvi prekmurski koledar Dober Pajdás Kalendárium in nekaj drugih knjig v prekmurščini.

V nadaljevanju revije sledita prispevka o dveh nedavno preminulih prekmurskih »velikanih«: o enem od najboljših sodobnih prekmurskih umetnikov, akademskem slikarju Francu Mesariču, ki je s svojimi deli pomembno prispeval k prepoznavnosti prekmurskega slikarstva v Sloveniji in širše. O njem piše dr. Robert Inhof, umetnostni zgodovinar in strokovnjak na področju sodobne likovne umetnosti. Drugi je prispevek o pokojnem škofu dr. Jožefu Smeju, vsestranskem ustvarjalcu in morda najboljšem poznavalcu prekmurske cerkvene zgodovine v zadnjega pol stoletja, ki ga je napisal Jože Vugrinec. Revijo zaključujejo kratki opisi in ocene nekaterih knjig prekmurskih pisateljev, ki so izšle v lanskem in letošnjem letu. Julijana Vöroš, bibliotekarka v murskosoboški knjižnici, predstavi knjigo dolgoletnega novinarja in avtorja več knjižnih del Jožefa Horvata, delo pisateljice Bee Baboš Logar in pisatelja Štefana Kardoša, Jože Vugrinec pa knjigo avtorja kratkih zgodb Lajosa Benceja. Na koncu je dodan še kritičen prispevek Jožeta Vugrinca, ki na zgovoren način prikaže odnos nekaterih ljudi do knjig.

V letošnji številki Prekmuriane je objavljenih nekaj zelo zanimivih in za širše bralstvo morda ne tako znanih stvari. Zato bi se na tem mestu rad zahvalil vsem avtorjem, ki so s svojo dobro voljo in pripravljenostjo za sodelovanje, predvsem pa s svojim znanjem in strokovnostjo obogatili njeno vsebino.

Za konec dodajmo, da se letos spominjamo tudi 200. obletnice rojstva in 140-letnice smrti enega največjih svetovnih literatov, ob Levu N. Tolstoj (1828-1910) pa prav gotovo največjega ruskega pisatelja, Fjodorja M. Dostojevskega. Zato naše razdelke v reviji uvajamo z

mislimi nekaterih njegovih epskih junakov, ki so aktualne tudi v današnjem času.

Vsem bralcem Prekmuriane želimo prijetno branje in uspešno ter zdravo leto 2022.

Marko Vugrinec, urednik

Aleksej Fjodorovič Karamazov:

»Kako sem zdaj močan in preskrbljen, pri tem pa sploh ne ve, norec, da bolj ko kopiči, bolj se pogreza v samomorilsko nemoč. Navadil se je namreč, da se zanaša zgolj nase. Kot posameznik se je ločil od celote in svojo dušo priučil k temu, da ne verjame v človeško pomoč, v ljudi in človeštvo, in samo še trepeti, da ne bo ob svoj denar in pravice, ki jih je pridobil.«

»Toda ljudi je imel rad: zdelo se je, da je preživel vse življenje s popolno vero v ljudi, in pri tem ga ni imel nikoli nihče niti za prostodušnega niti za naivnega človeka. Nekaj je bilo v njem, kar je govorilo in vas prepričevalo /.../, da noče biti ljudem sodnik, da noče vzeti nase obsodbe in da bi za nič ne maral obsoditi svojega bližnjega.«

Fjodor Mihajlovič Dostojevski (1821-1881), *Bratje Karamazovi*

Kulturno-zgodovinski utrinki

Jože Vugrinec

Števan Küzmič:

Nouvi zákon

Ob 250. obletnici izida

Prekmurci (in, upamo, tudi ostali Slovenci) smo se letos spomnili 250 let stare prekmurske knjige – Nouvoga zákona ali testamentoma prekmurskega protestantskega pisca Števana Küzmiča. Njegova iz grške predloge prevedena Nova zaveza Svetega pisma je izšla leta 1771 v nemškem mestu Halle (leži severozahodno od Leipziga) na Saksonskem.

Prekmurska slovenska knjiga je začela svojo rast s Temlinovim Malim katekizmom, svoj vrh pa dosegla že s sedmo knjigo po vrsti, vse so evangeličanske – s Küzmičevim Nouvim zakonom.¹

Nihče od prekmurskih piscev in prevajalcev Küzmičevega prevoda Novega testamenta še ni dosegel. In presegel njegove besedne ustvarjalnosti, posebej še, če upoštevamo čas, prostor in razmere, v katerih je pisec živel in ustvarjal. Četudi se komu zdi, da s hvalo pretiravamo, je treba pibiti, da je Števan (danes: Štefan) Küzmič najpomembnejši protestantski pisatelj in najpomembnejši med vsemi pisci 18. in 19. stoletja v naši pokrajini, tudi katoliškimi.

Rojen je bil v Strukovcih leta 1723. Šolal se je pri Sv. Benediktu v Kančevcih, v Radgoni (danes: Bad Radkersburg), na evangeličanskih šolah v Sopronu in Györu (danes Madžarska) ter na koncu na liceju v Bratislavi (danes Slovaška). Po končanem študiju je 1751 prišel v Nemescsó in tu nasledil na učiteljskem mestu Mihaela Severja (ta je bil rojen neznan kdaj na Vaneči, umrl pa v Nemescsóju 1750). Štiri leta zatem se je preselil v Šurd v Šomodski županiji, kjer je do smrti 1779. leta opravljal službo pastora. V enajst krajev te županije so bile nekaj desetletij pred tem preseljene prekmurske družine, ki so si želele imeti za svojega evangeličanskega duhovnika ravno njega.

¹ Popoln naslov se glasi: Nouvi zákon ali testamentom goszpodna nasega Jezusa Krisztusa zdaj oprvics z grcskoga na sztári szlovenszki jezik obrnyeni po Števan Küzmicsi surdászkom. F. V Halli Saxonskoj MDCCCLXXI.

Nekaj prvih njegovih knjig se ni ohranilo.² Prva pomembnejša Küzmičeva knjiga je Vöre krsztsánszke krátki návuk, ki je bila tiskana v Halle 1754. Sestavljajo jo odlomki iz Svetega pisma, psalmi in drugo, najpomembnejši pa je Predgovor. V njem na široko govori o namenu in značaju svojega pisanja, razmišlja o duhovnem, verskem življenju svojih rojakov, omenja svoja predhodnika na ustvarjalnem področju – Temlina in Severja. V živahnem narečnem jeziku (in slogu), v katerem je pisan Predgovor, oba pisca prekaša in že napoveduje izredno jezikovno stvaritev v naslednjem svojem delu, v knjigi Nouvi zákon.

To delo je poleg pesmaric služilo evangeličanom približno dve stoletji v cerkvi, šoli in po naših slovenskih domovih. Njegovi poznavalci ugotavljajo, da je močno vplivalo na razvoj nadaljnjega slovstvenega dela v prekmurščini, tako protestantskega kot katoliškega. Splošno kulturni in narodnostni pomen v njem ima obširen Predgovor, ki ga je sicer podpisal Jožef Torkoš (1710-1791), evangeličanski pastor v Sopronu, a je Küzmič najmanj njegov soavtor. V Predgovoru je namreč poleg Slovanov in njihovih prevodov Svetega pisma govora še o sorodstvu med Slovenci na Ogrskem (torej med prekmurskimi in porabskimi Slovenci) in tistimi v Avstriji (torej vsemi drugimi Slovenci). Ta izjava je »le še podprla njihovo (prekmurskih, ogrskih Slovencev – op. J. V.) mogoče le podzavestno čutenje ob branju tako ugledne knjige v lastnem jeziku, da se sami razlikujejo od vladajočega naroda, toda imajo v svojem jeziku pisano delo, ki bi ga v tujem ne razumeli. To je moglo gojiti in krepiti njihovo vsaj domačijsko in do neke mere tudi narodno zavest. Kot prevod pomembnega dela svetovnega slovstva v nerazvit jezik pa ima Küzmičovo delo kot samonikla jezikovna stvaritev svoj slovstveni in splošno kulturni pomen, ki budi že dvesto let (letos že 250 let! – op. J. V.) občudovanje doma in v svetu.« (Vilko Novak: Izbor prekmurskega slovstva, Ljubljana 1976, str. 54.)

² Po Škafarjevi Bibliografiji prekmurskih tiskov od 1715 do 1919 naj bi bil neznan tudi primerek Küzmičevega abecednika iz leta 1753, kar pa ne drži, saj je soboška knjižnica pred dvema desetletjema dobila v dar fotokopijo tega njegovega dela. Kot je razbrati iz ovitka, ki je kopiji priložen, jo je Škafarju poslal madžarski slavist László Hadrovics (1910-1997), iz Škafarjeve zapuščine pa dobil dr. Vilko Novak (1909-2003). Ta jo je leta 2000 podaril naši knjižnici. Škafar v svoji bibliografiji knjižice ni upošteval, ker jo je dobil v roke šele po izidu svojega bibliografskega dela. – PiŠK Murska Sobota jo hrani pod signaturo Ro 165.

Knjiga je doživela še štiri ponatise (Požun, danes Bratislava 1817, Kőszeg 1848, Dunaj 1883 in Beograd 1928).³ Poleg nekaterih večjih slovenskih in tujih knjižnic prvo izdajo Nouvega zákona v kar več izvodih hrani tudi naša, soboška, Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota. Najlepše očuvan nosi signaturo R 231. Tega je vodstvo knjižnice v letu 2011, ob 240-letnici natisa, dalo digitalizirati, tako da ga lahko bralci najdejo in berejo v elektronski obliki na portalu Digitalna knjižnica Slovenija (dLib.si).

Števan Küzmič naj bi po pisanju njegovega sodobnika, katoliškega pisca Mikloša Küzmiča (1737-1804), prevedel tudi Staro zavezo Svetega pisma, vendar je to vprašanje, saj delo ni ohranjeno. Vprašanje je tudi, kakšen je njegov delež pri pripravi in izdaji prekmurskih pesmaric. In ali je tudi sam morda izdal kako pesmarico, pa se do danes ni ohranila (ali še ni najdena).

Za konec: Števan Küzmič in ostali protestantski pisci so – skupaj s katoliškimi – ljudi vzgajali v verskem, jezikovnem in narodnostnem pomenu. Njihova dela so pravi mali spomeniki prekmurskega jezika, slovenstva in vere. Dobrih 200 let (od Temlinove knjige do konca izhajanja narečnega katoliškega periodičnega tiska) se Prekmurci ponašamo tudi s prekmurskim knjižnim jezikom. In narečjem, ki vedno bolj zanima jezikoslovce, naše sodobne pisatelje in bralce.

3 Škafar, Ivan: Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Ljubljana 1978, str. 17.

Viri in literatura:

Novak, Vilko. Izbor prekmurskega slovstva. Ljubljana: Založba katoliških duhovnikov, 1976.

Škafar, Ivan. Bibliografija prekmurski tiskov od 1715 do 1919. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Biblioteka 6, 1978.

Vugrinec, Jože. Prekmurski protestantski pisci 18. in 19. stoletja in nahajališča njihovih najpomembnejših del. Zbornik soboškega muzeja 7 (ur. J. Balažic). Murska Sobota: Pokrajinski muzej. 2007, str. 56-58.

APOSTOLSZKOGA

XXIV. TÁL.

Pavel I. sze tó'zi i zagovářja, 1-22. II.
Feliczi i Druzili předga, 24-27.

I. 1. **P**o pétom dněvi je padoli
sô vísesnyi pop Anániás
z sztarisimi i z nikaksim rěcsni-
kom Tertullusom: kí szo sze
szkázali poglavári prôti Pavli.

2. Pozváni pa on, zácsao ga je
Tertullus tó'ziti govorěcsi:

3. Da szmo vnogo méra po tebi
dóbili i doszta dobroga je vcsi-
nyeno etomi lűdsztvi po tvojoj
modrěszti, stero mi vszigdár i
povszud vszákov hválov vzeme-
mo, zmo'zni Felix.

4. Naj te pa z vnôgim gucsom ne
dr'zim; proszim te, poszlűhni
nász edno malo pôleg tvoje pra-
vicsnoszti.

5. Ár szmo najsli etoga mo'zá,
kűgo, i nadigávajěcsega reberio
med vszěmi 'Zidovmi povszem
szvejti i naj prednyěsega Naza-
reuskoga jeretinsztva.

6. Ki je i czérkev szkűsávao o-
szkrűniti: steroga szmo i zgra-
bili i pôleg nase právde szmo ga
steli szôditi.

7. Priděcsi pa med nász Lizias
jezernik z velikov szilov ga je
nám z nasi rôk odpelao.

8. Izapovedao je nyegovim to-
'zczom idti k tebi: od koga mo-
res szám, szôdivsi ga, od vszě
tě szpoznati; za steroga volo
ga mi tó'zimo.

24. Tál.

9. Prilo'zili szo pai 'Zidovje go-
vorěcsi: kâ sze eta tak májo.

10. Odgôvoro je pa Pavel, gda
bi nyemi poglavár kivao, erkô-
csi: da znám, ka szi od vnogo
lêt szodecz etoga národa po-
sztávleni; szrcsnejse bodem od
tej, stera sze mené dosztájajo,
odgovárjao.

11. Mores i tí znati: ka je nej
vecs dni, kak dvanajszet; kak
szem gori sô vu Jerusálem Bogá
molit.

12. I ni vu czérkvi szo me nej
najsli, ka bi sze szkim pregovár-
jao, ali ka bi vkűp bě'zanye lűd-
szlva szprávlao; niti vu szpra-
viscsaj, niti v meszti.

13. Niti nemrejo poszvedocsi-
ti: za steroga volo me zdaj tó-
'zijo.

14. Vadlűjem ti pa eto: ka, pô-
leg te pôti, stero právjio jeretin-
sztvo, tak szlű'zim ocsákov Bô-
gi; da verjem vszěm; stera szo
piszana v právdi i vu prorokaj.

15. Vűpazen majěcsi vu Bôgi,
stero i oni szamí csákajo; ka bo-
de gori sztanenyěti mrtvi i pra-
vicsni i nepravicsni.

16. Vu etom sze pa fliszam: naj
nevra'zeno dűsnověszt mampred
Bogom i lűdmi vszigdár.

17. Po vnôgi lêtaj szem pa pri-
sao álmostva csiniti národimo-
jemi i áldűvanya.

18. Vu steri szo me najsli ocsi-

266

Del besedila in naslovnica *Nouvega zákona ali testamentoma*.

Del besedila in naslovnica *Nouvega zákona ali testamentoma*.

Jože Vugrinec

Zbirka dr. Alfreda Šerka v soboški knjižnici

Zbirka dr. Alfreda Šerka, ki jo soboški knjižničarji že od njene postavitve v Študijski knjižnici Murska Sobota v prvi polovici 60. let prejšnjega stoletja imenujemo šerkojana, sicer ni domoznanska zbirka oz. ena od domoznanskih zbirk današnje Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota, saj je prišla k nam iz Ljubljane, je pa izredno bogata. Bogata po vsebini gradiva, raznovrstnosti le-tega in številčnosti. Zato je vredna naše kratke predstavitve v Prekmuriani. O njenem lastniku nam veliko pove že zapis neznanega avtorja ob Šerkovi smrti v *Mladem Prekmurcu*, leto II, 1937/38, št. 5-6, str. 82-83; glasi se takole: »Dr. Šerko se je rodil 16. julija 1879. leta v Cerknici. Študiral je na humanistični gimnaziji v Ljubljani. 1897. leta se je vpisal na filozofsko fakulteto na Dunaju. 1903. leta je dosegel doktorat iz filozofije. Nato je šel na medicino in jo končal 1909. leta. Prakticiral je v Münchnu, na Dunaju in v Pragi. Po vojni 1919. je postal redni profesor na ljubljanski univerzi. 1930-32 je bil izvoljen za rektorja. Skoraj vsa leta je vodil posle dekana. Umrl je v Ljubljani 14. januarja 1938. leta. – Dr. Šerko je bil eden izmed sila redkih pojavov med slovensko inteligenco. Bil je človek ostrega mišljenja, nepristranskega ravnanja in neverjetno priljubljen med študenti. Ni ga ličila niti najmanjša razdalja od njegovih mladih prijateljev, katerim je bil vedno z dobro voljo in iniciativo na razpolago. Ob njegovem grobu si želimo edino: Mnogo več takih mož med slovenskimi javnimi delavci, kot je bil dr. Šerko.«

Razen tega, kar je zapisano v *Mladem Prekmurcu*, moramo dodati še to, da je bil dr. Alfred Šerko eden od ustanoviteljev Univerze in v njej medicinske fakultete v Ljubljani v letu 1919, bil tri leta njen rektor in dolga leta dekan medicinske fakultete. Tudi prvi. Pa seveda eden od glavnih profesorjev psihiatrije na njej. Za nas, soboške knjižničarje, pa je pomemben predvsem zategadelj, ker je bil velik ljubitelj knjig, eden od največjih slovenskih bibliofilov. In prav zaradi tega je za prebivalce z obeh bregov reke Mure tako zelo pomemben: zaradi svoje knjižnice, izjemno bogate osebne knjižnice, ki je postala last območne pomurske knjižnice. Kako in zakaj je do tega prišlo, avtor tega članka še do danes ni mogel ugotoviti, čeprav je pisno (uradno) spraševal nekatere člane Kluba prekmurskih akademikov: med njimi npr. Rudija Čačinoviča (1914-2008), diplomata in publicista, potem prvega upravnika Študijske knjižnice Murska Sobota dr. Franca Zdravca (1925-2016), kasneje profesorja na Filozofski fakulteti univerze v Ljubljani, ravnatelja Študijske knjižnice prof. Štefana Sedonjo (1926-2012) in še nekatere. Nobeden izmed njih ni poznal odgovora. Edini, ki bi morda to vedel, je bil dr. Vanek Šiftar (1919-1999). A zbirka šerkojana v času, ko je Šiftar še živel, pisca tega članka ni posebej zanimala. Zanimati ga je začela šele, ko smo soboški knjižničarji v letu 2004 gradivo selili iz študijskega oddelka na Grajski 2 (nekdanje študijske knjižnice) in drugih dveh oddelkov iz soboškega gradu v novo zgradbo na Zvezni ulici 10 (za katero je že skrajni čas, da dobi novo, lepše ime, npr. po katerem od prekmurskih starejših piscev!) v nove knjižnične prostore. Prej kot direktor ustanove in graditelj nove stavbe knjižnice tudi ni imel časa za raziskovanje in predstavitev njenega gradiva (izjema je bila domoznanska zbirka), zato jo je v vsej njeni bogatosti odkril šele, ko je »potovala« iz t. i. »Štefkove sobe« (pisarna ravnatelja Študijske knjižnice Štefana

Sedonje na Grajski ul. 2) v nove prostore. In tu dobila v drugem nadstropju pravo, ravno dovolj primerno mesto v skladišču na policah novega soboškega knjižničnoinformacijskega centra.¹

Po smrti zdravnika nevrologa, psihiatra, tudi filozofa, prvega dekana Medicinske fakultete Ljubljana etc., prof. dr. Alfreda Šerka² je njegovo veliko knjižnico poddedoval njegov sin Alfred Šerko. Mlajši Alfred Šerko (1910–1948), zdravnik in geograf po poklicu, ki je bil tudi navdušen speleolog, pa se je v eni od kraških jam smrtno ponesrečil. Njegova soproga oz. snaha dr. Alfreda Šerka st. je ostala z dvema otrokoma sama in brez rednih prihodkov. Zato je soprogo (tastovo) veliko knjižnico dala popisati in namenila prodati Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani (NUK). NUK je bila sicer navdušena nad bogastvom ponujenega jim gradiva, ni pa imela dovolj denarja, da bi Šerkovo knjižnico odkupila. Zato je njen znanstveni sodelavec Janez Logar (1908–1987), v takratnem času vodja bibliografskega oddelka NUK in eden največjih slovenskih bibliografov, pisal Joži Vilfanu (1908–1987), svojemu sošolcu v mladih letih, kasneje visokemu jugoslovanskemu in slovenskemu funkcionarju, in mu gradivo na kratko predstavil. V obdobju, ko je Šerkova knjižnica postala zanimiva za odkup, je namreč bil Vilfan podpredsednik Izvršnega sveta Socialistične republike Slovenije.

1 To Vugrinčevu delo se je torej začelo v letih 2004–2006. Rezultat podrobnejšega pregleda zbirke so bila njegova predavanja za različne skupine obiskovalcev knjižnice, ki so v tem prispevku združena in močno skrajšana (v njem ni npr. navedb naslovov nemških znanstvenih knjig in drugih – slovenskih – naslovov strokovne literature, tudi Šerkove ne, idr.).

2 Ob 100. obletnici Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani so mu v čast in zahvalo za vse postorjeno v medicini in širše 2019 pred vhodom vanjo odkrili doprsni kip.

V pismu, ki je datirano z dne 16. februarja 1962, mu – med drugim, saj smo pismo skrajšali, po jeziku in delu objavljene vsebine pa je tako, kakršno je shranjeno v knjižnici – sporoča: »Dragi Joža, pri Tvoji tajnici sem se javil s prošnjo, da Te povpraša, kdaj bi me utegnil sprejeti. Rad bi Ti poročal o zapuščini prof. Alfreda Šerka, predvsem o njegovi dragoceni knjižnici, in o usodi, ki ji grozi. /.../. Zato bi Te rad vnaprej vsaj v glavnem pismeno obvestil, za kaj gre.

Zapuščino dr. Alfreda Šerka st. in ml. hrani vdova mladega Alfreda Š., ki se je po vojni kot šef Inštituta za raziskovanje krasa tako tragično ponesrečil. Knjižnica je spravljena v 16 velikih zabojih, ki so sedaj deponirani na podstrešju SAZU. Ker pa bodo podstrešje stavbe SAZU prezidavali, mora vdova te zaboje do konca meseca odpeljati. Odpoved je nepreklicna. Vdova ni mogla dobiti novega skladišča, sama ima pa zase in dva odraščajoča otroka le eno sobo. Zato je prisiljena, da knjižnico proda. /.../.

Vdova Lojzka Šerko se je obrnila name /.../, da ji pri urejanju te stvari pomagam. Prinesla mi je tudi sezname knjig, ki so spravljene v zabojih. Slišal sem že kot študent, da je prof. Šerko imel lepo slovensko knjižnico, toda nisem imel pravega pojma o njenem sestavu in njeni vrednosti. Ko pa sem pregledal seznane, sem videl, da gre za izredno dragoceno, smotno in načrtno zbrano slovensko knjižnico, kakršno si je mogel želei in jo zbrati le slovenski izobraženec, ki je bil nadpovprečno razgledan po vseh področjih slovenske preteklosti in sedanjosti in tako vnet za svoj narod, da je bil za slovensko knjigo pripravljen žrtvovati vse.

Knjižnica vsebuje 14 zabojev slovenskih in 2 zaboja nemških knjig. Nemški del obsega predvsem kulturno zgodovino, zgodovino, filozofijo in biologijo – povečini sama dela trajne vrednosti.

Slovenski del pa vsebuje vse temeljne slovenske in slovenistične publikacije 19. in 20. stoletja, poleg tega pa tudi še marsikako starejše delo. V knjižnici so n.pr. Bleiweisove novice 1843-1880, Slovenski glasnik 1860-68; Zvon 1876-80, Ljubljanski zvon, Dom in svet, Zora, Kres, Slovan 1887, Slovan 1902-1917, Naši zapiski, Gruda, Mladika, Rimski katolik, Katoliški obzornik, Ženski svet, Časopis za jezik, knjiž. in zgodovino, Časopis za zgodovino in narodopisje, Modra ptica, Odmevi, Mladika itd. itd. – same stvari, ki jih je danes takorekoč nemogoče zbrati v taki popolnosti. V knjižnici je poleg najvažnejšega revialnega tiska vse najvažnejše slovensko leposlovje: pesniške zbirke od Vodnikovih Pesmi za pokušino (1806), Prešernovih poezij 1847, Krsta, Kranjske čbelice preko Levstikovih in Jenkovih Pesmi do Župančiča, Cankarja in pesniških zbirk med obema vojnoma. Zastopano je vse najvažnejše izvirno in prevedeno leposlovje v prvotiskih, dalje so tu najpomembnejša slovenska dela s področja filozofije, politike, gospodarstva, narodopisja, filologije, zemljepisja in zgodovine (tudi memoarna literatura), turizma, zdravstva, biologije, speleologije (tudi dragocena starejša dela o Krasu); važne geografske karte slovenskega ozemlja itd. itd.

Skratka: to je zbirka knjig, ki predstavlja osnovni knjižni in revialni fond za solidno študijsko knjižnico. /.../.

S Teboj bi se rad pogovoril, kaj bi se dalo tu napraviti. Ali ima Izvršni svet sam v novem poslopu namen, formirati knjižnico splošnega tipa – v tem primeru bi prišla Šerko-va knjižnica kot nalašč za temeljni fond. Ali je kaka možnost, da se odkupi knjižnica za katero od naših mlajših študijskih knjižnic – saj n.pr. študijske knjižnice v Kopru, Murški Soboti, Novi Gorici, Ravnah nimajo takorekoč ničesar od naše starejše literature, zlasti pogrešajo revialni tisk, ki je tu tako lepo zbran. Mislim v prvi vrsti na Koper – /.../. Koprška knjižnica (ali tudi kaka druga, n.pr. murskosoboška) bi s tako pridobitvijo postala polnove-

ljavna slovenska znanstvena in strokovna knjižnica, kot jih je pri nas poleg NUK le malo. Kaj bi to pomenilo za mesto in vso okolico!

Vem, da je tu važno tudi vprašanje, koliko je knjižnica vredna. Po površni cenitvi, ki sva jo napravila z našim šefom za nabave po seznamu, bi znašala vrednost okrog 1,5 – 2 milijona din. /.../.

Prosim Te, dragi Joža, da stvar malo razmisliš in me, ko boš utegnil, pokličeš na razgovor. Mudi se, ker mora biti vprašanje vsaj načelno rešeno pred koncem tega meseca.

Prejmi izraze mojega iskrenega spoštovanja in prisrčne pozdrave!

Janez Logar

Ljubljana, 16.II.1962.

Politik, diplomat in pravnik po osnovnem poklicu dr. Joža Vilfan je svojemu kolegu dr. Janezu Logarju odgovoril, da IS SRS nima ne dovolj prostorov za tako veliko knjižnico in ne namena, da bi jo v kratkem imel. Nagibal se je k mnenju, tako kot Logar, da jo vlada SRS odkupi in da bi jo morala dobiti v dar ena od najmlajših študijskih knjižnic v državi – to pa sta bili novogoriška in murskosoboška. Kdo od članov IS SRS pa je predlagal in ostale politike takratne vlade prepričal (ali od zunaj vlival na njihovo odločitev), torej na to, da Šerkovo knjižno, revijalno in rokopisno bogastvo pristane v soboški Študijski knjižnici pa – kot je že nakazano – še danes ni ugotovljeno. Po grobi oceni soboških knjižničarjev in pisca tega teksta gre za nekaj tisoč enot gradiva. In ki je del vnesenega na police v prosti pristop med ostalo gradivo PiŠK (predvsem leposlovje), ostalo pa ima svoje posebno mesto v skladišču nove stavbe. In med leposlovjem – kolikor je pisec tega članka lahko ugotovil – naša šerkojana premore skoraj vse

prvotiske avtorjev slovenske moderne: Ivana Cankarja, Dragotina Ketteja, Josipa Murna - Aleksandrova in Otona Župančiča. In zagadelj upravičeno dvomi, da razen NUK v državi Sloveniji katera od bivših študijskih knjižnic, ki so z izjemo Univerzitetne knjižnice Maribor danes vse območne, pokrajinske knjižnice, premore tako bogastvo. Morda le še mariborska univerzitetna. In se sprašuje: zna današnji človek, ki živi na obeh bregovih reke Mure, ceniti tudi duhovno, ne le gmotno bogastvo? Zna ljubiti dobro, lepo, vredno?

Naš (posredni) dobrotnik prof. dr. Alfred Šerko je znal. In imel rad svoje bližnje, svoje profesorske kolege, svoje študente... Imel pa je – poleg prej omenjenih ljubezni – rad tudi samega sebe. To nam potrjuje njegovo domiselno tipkopisno vabilo na »semestralno premišljevanje«, namenjeno ali delovnim kolegom in študentom Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani ali pevcem Akademskega pevskega zbora, kateremu je nekaj časa predsedoval, ali članom kakega društva. Iz vabila samega je to težko razbrati. Avtor tega prispevka ga je našel v enem od vezanih letnikov *Ljubljanskega zvona*. Zapisano je takole: *Njegovo Žarenje, predsednik penatov*,³ »Penat Žar Božji« daje na znanje in v vednost, da se obhaja v četrtek 8. IX. ob pol šestih popoldne na borjaču⁴ pri »Belem VOLKU« v Ljubljani svečano semestralno premišljevanje penatov in iskanje novega »Žaru Božjega«.

*Penat Šerko
poslovodeči Zaton Božji*

3 Penat je – po Slovarju slovenskega knjižnega jezika, tretja knjiga, Ne-Pren, Ljubljana 1979, str. 561, v *rimski mitologiji* zaščitnik hiše in njenih prebivalcev.

4 Borjáč je – po Slovarju slovenskega knjižnega jezika, prva knjiga, A-H, Ljubljana 1970, str. 175, nar. kraško dvo-rišče.

Viri in literatura:

Gradivo zbirke šerkojana v Pokrajinski in študijski knjižnici Murska Sobota.

Mala splošna enciklopedija. Tretja knjiga P-Ž. DZS, Ljubljana 1976, str. 458.

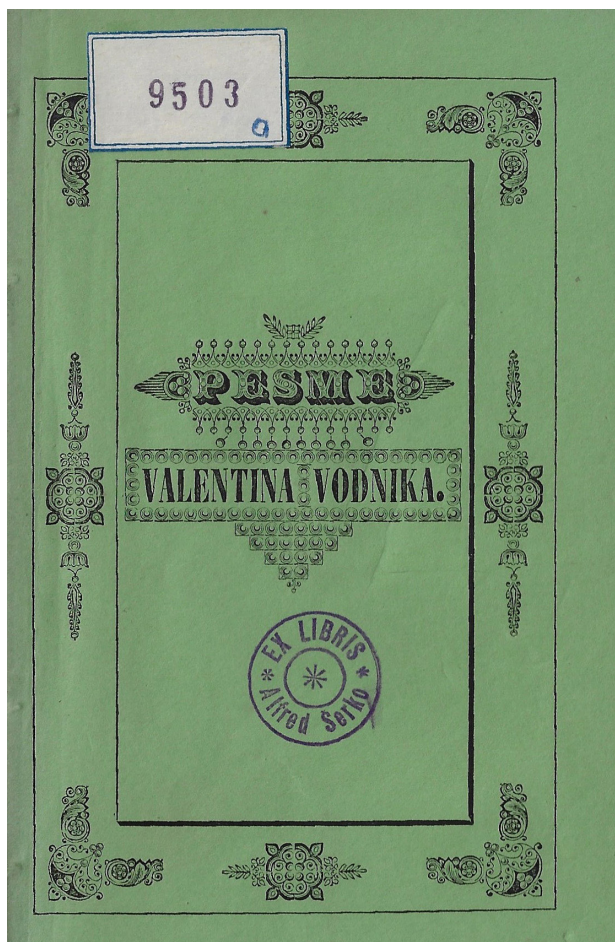
Mladi Prekmurec, leto II, 1937/38, št. 5-6, str. 82-83.

Pismo Janeza Logarja z dne 16. februarja 1962 dr. Joži Vilfanu (arhiv Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota).

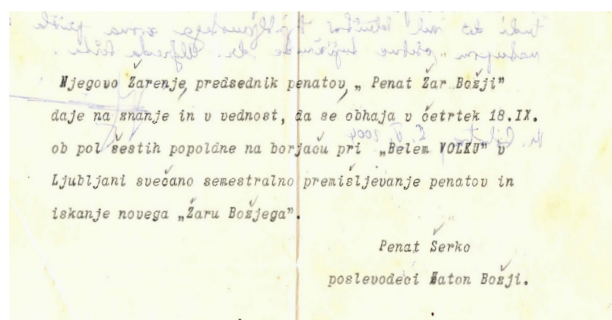
Slovar slovenskega knjižnega jezika. Prva knjiga, A-H, Ljubljana 1970, str. 175.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Tretja knjiga, Ne-Pren, Ljubljana str. 561.

Vabilo dr. Alfreda Šerka (tipkopis).

Naslovnica iz Šerkove zbirke

Pismo (vabilo) Alfreda Šerka.

Andrej Pavlič

Judovska zbirka v Pokrajinski in študijski knjižnici Murska Sobota

V začetku leta 2004 se je Pokrajinska in študijska knjižnica preselila iz dotedanjih dveh lokacij, to je soboškega gradu, v katerem sta domovala *oddelek za odrasle* in *mladinski oddelek*, ter Hartnerjeve vile, v kateri je deloval študijski oddelek, na novo lokacijo v namensko knjižnično stavbo v center mesta na Zvezno ulico 10. Med tisoči knjig, ki smo jih selili zaposleni v knjižnici v novo stavbo, je bilo tudi 84 hebrejskih knjig. To gradivo je vse do leta 2020 bilo nameščeno na policah v skladišču knjižnice in je zaradi neznanja jezikov oz. nepoznavanja naslovnih bilo nekatalogizirano ter s tem tudi nedostopno uporabnikom knjižnice. Aprila 2018 je bil na obisku v soboški knjižnici izraelski veleposlanik na Dunaju Eyal Sela, ki je pristojen tudi za Slovenijo, in takrat sem mu omenil, da imamo judovske knjige, ki jih želimo katalogizirati in z razstavo predstaviti javnosti. Veleposlanik nam je obljubil pomoč. Konec junija 2020 je potekala video-delavnica na temo dviga prepoznavnosti judovske kulturne dediščine v Prekmurju. Na njej sem udeležence seznanil, da imamo v PiŠK M. Sobota hebrejsko gradivo, ki je bilo nekoč najverjetneje v lasti nekdanje judovske občine v M. Soboti, ki bi ga bilo potrebno katalogizirati. Taka zbirka bi lahko bila na ogled kot ena izmed točk po poti judovske skupnosti v M. Soboti. Omenil sem tudi, da je katalogizacija takega gradiva izziv, saj so naslovnice v hebrejskem, jidišu, nemškem in madžarskem jeziku ali pa tudi - v navedenih jezikih - dvojezične. Ob

vsem tem je potreben tudi pravilen vnos v vzajemni katalog COBIB.

Videokonferenca se je udeležila tudi gospa Maja Kutin iz Ljubljane, poznavalka hebrejščine in judovstva, ki ji je ideja o katalogizaciji bila všeč in je predlagala njeno realizacijo kot projektno delo. Po pogovorih smo sklenili, da bo nosilec projekta PiŠK M. Sobota in da bomo v njem neposredno sodelovali kot koordinator direktorica knjižnice mag. Klaudija Šek Škafar, gospa Maja Kutin za transliteriranje in prevajanje hebrejskih naslovnih, za vnos v COBIB pa bibliotekarski specialist Andrej Pavlič. K projektu smo povabili tudi gospo Dolores Veron, ki smo jo naprosili za ovijanje knjig v brez kislin karton, ki je namenjen varovanju in zaščiti gradiva. Do 15. septembra smo pripravili potrebno dokumentacijo in prijavili projekt pri tuji zasebni fundaciji, ki je v opisu obsegal katalogizacijo 98 knjig, 14 knjig nam je namreč kasneje podaril Pomurski muzej Murska Sobota, ovijanje gradiva, postavitve razstave in izdelavo kataloga. Januarja 2021 je bil projekt odobren. Finančno so ga podprli že omenjena tuja fundacija, Mestna občina Murska Sobota in Veleposlaništvo Države Izrael. Začeli smo z organiziranim delom, tako da je vzporedno potekalo čiščenje, ovijanje in katalogizacija knjig. S kolegico Majo Kutin sva zaradi fizične oddaljenosti vsebino fotografiranih naslovnih razreševala na daljavo, delovni postopek je bil prevod oz. transliteracija iz hebrejščine oz. jidiša v latinico in zatem vnos v COBIB. Enak postopek je bil pri dvojezičnih naslovnih, torej hebrejsko-nemških oz. hebrejsko-madžarskih. V teh knjigah običajno gre za besedilo, ki je tiskano vzporedno v obeh jezikih. Pri popolnoma nemških oz. madžarskih naslovnih je katalogizacija bila lažja.

Za uspešno katalogizacijo je potrebno poznati tudi kulturno zgodovino določenega naroda, verske izraze

in v našem primeru poimenovanja judovskih praznikov in njihovo kronologijo. Vzporedno s katalogizacijo smo objavljali prispevke oz. opise posameznih knjig in fotografije njihovih naslovnih na družabnem omrežju Facebook, ki ga polni z vsebinami PiŠK M. Sobota. Na ta način smo javnosti predstavljali potek projekta in nova odkritja glede knjig. Ob predstavitev v medijih smo tudi naprosili javnost, da nam daruje hebrejske knjige, v kolikor jih posamezniki posedujejo in menijo, da si želijo njihovo katalogizacijo in hrambo v PiŠK M. Sobota. Na ta način smo od anonimnega darovalca dobili restavrirano *hagado*, pripoved o odhodu iz egiptovske sužnosti, izdano na Dunaju leta 1915, za katero se mu na tem mestu tudi zahvaljujem. S tem darom se je zbirka povečala na 99 knjig.

Vsebinsko so to molitveniki in druge obredne knjige. Ob delu na daljavo, telefonskih pogovorih in obiskih Maje Kutin v naši knjižnici sva reševala katalogizacijske in prevajalske zagate. V vzajemni katalog COBIB je sedaj katalogiziranih 72 naslovov oz. 99 enot, ki so v njem najdljive pod skupnim nazivom *Judovska zbirka*. Med njimi so posamične enote, deli iz zbirk ali celotne zbirke. Najstarejša knjiga je iz leta 1779, najmlajša pa iz leta 1942. Med njimi je 7 antikvarnih enot, kar pomeni, da so izšle do leta 1835. Skoraj polovica knjig v Judovski zbirki izhaja iz takrat vodilne Schlesingerjeve tiskarne in založbe liturgičnih knjig konec 19. in iz začetka 20. stoletja z Dunaja in iz Budimpešte. Drugi kraji izdaj so bili še Berlin, Praga, Vilna, Sulzbach (na Bavarskem), Rödelheim.¹ Zgodovinski pomen na lokalnem in nacionalnem nivoju imata dve knjigi; peteroknjižje ali *Tora* in *Hebrejska Biblija*, na katerih so

1 Kutin, M.: Zbirka judovskih molitvenikov in obrednih knjig iz obdobja od 1779 do 1942 v Pokrajinski in študijski knjižnici Murska Sobota. – Murska Sobota: Pokrajinska in študijska knjižnica, 2021, str. 1.

lokalni Judje lahko zaprisegli pred sodiščem v Murski Soboti v času Kraljevine SHS – v prvi je rokopisno navedeno, da je »po navodilih rabina dr. Henrika Kissa² primerna za zaprisego«, druga pa je iz časa njegovega naslednika v Murski Soboti nadrabina dr. Lazarja Rotha, ki je umrl skupaj z večino članov njegove judovske skupnosti v Auschwitzu. V njej je njegov rokopis in podpis.³

Glede tipologije molitvenikov v zbirki lahko govorimo o več vrstah enot. *Sidur* je molitvenik za vsakdanjo uporabo, ki vsebuje vrstni red dnevnih molitev ter šabatno (sobotno) bogoslužje za celo leto, lahko vsebuje tudi molitve praznikov. *Sidur* spremlja Juda od rojstva (obrezovanja) do smrti (pogreba) in je »knjiga življenja judovstva«. Uporablja se lahko za skupinsko molitev v sinagogi ali zasebno. V naši zbirki najdemo izključno aškenaske⁴ različice sidurjev.⁵ *Mahzor* pomeni cikel. Je namenski sidur za določene praznike, ki se ponavljajo vsako leto. Za visoke praznike, kot sta roš hašana in jom kipur⁶ so molitve daljše. Obstajajo tudi mahzorji za praznike, kot so pesah, šavuot in sukot⁷, za katere pa lahko najdemo molitve tudi v navadnem sidurju.⁸ *Selihot* je liturgija za molitve božjega odpuščanja (selihot) pred praznikom roš hašana in jom kipur ter postnimi dnevi in običajno ni sestavni del večine molitvenikov, zato ima tudi v naši zbirki

2 Rabin dr. Henrik Kiss je deloval v Murski Soboti od leta 1914 do leta 1921.

3 Prav tam, str. 1. (dalje Kutin)

4 Aškenazi – Judje iz Rusije, Nemčije in Poljske.

5 Kutin, str. 9.

6 Roš hašana je judovsko novo leto, jom kipur pa dan sprave.

7 Pesah ali pasha je praznik spomina izhoda iz Egipta, šavuot je praznik tednov, sukot je šotorski praznik ali praznik kolib.

8 Kutin, str. 11.

svojo posebno knjigo.⁹ Žalni molitveniki so tip molitvenikov, ki veljajo za molitve nad pokojnimi. *Hagada* pomeni pripoved. Gre za knjige, ki vsebujejo liturgijo in redosled obredne večerje za praznik pesah, imenovane seder (red). Praznuje se običajno v družinskem krogu.¹⁰ V zbirki je tudi kakšen učbenik za poučevanje branja in izvajanja molitev v judovskih šolah.

Ob že zgoraj navedenih dveh knjigah, v katerih sta rokopisno omenjena dr. Kiss in v drugi dr. Roth, so za Prekmurce gotovo zanimivi tudi molitveniki, v katerih so podpisi drugih Judov, ki so živeli v Prekmurju, tako npr. Ignaca Heimerja z navedenim datumom 15. VII. 1937, ali trgovca z železnino Lászla Frima z dodatkom *Muraszombat, 1943 Novemb. 12*. Oba sta skupaj z družinama bila umorjena v nemških koncentracijskih taboriščih. Zanimiv je tudi ekslibris z napisom *Dieses Buch gehört Sallaman Preisz*.

Projekt katalogizacije in ovijanja hebrejskih knjig smo zaključili 20. oktobra 2021 s podrobnejšo predstavitvijo poteka dela in gradiva, glasbeno-kulturnim večerom, razstavo izbranih knjig iz zbirke in spremljajočim katalogom avtorice Maje Kutin. Razstava je bila na ogled do 22. novembra 2021. Vseh 99 knjig oz. celotna zbirka bo v bodoče postavljena v za ta namen posebej izdelani vitrinski omari z Davidovo zvezdo. Tako bo na ogled obiskovalcem in na voljo uporabnikom knjižnice za raziskovalno delo ter hkrati ena od točk poti judovske zapuščine v Murski Soboti.

Mahzor je namenjen za uporabo ob prazniku roš hašana in jom kipur oziroma dnevu sprave v deželah Bohemije, Poljske, Moravske. Na ilustracijah prepoznamo judovske očake – na desni Abrahama, na levi Izaka in zgoraj motiv Jakobovih sanj.

9 Prav tam, str. 21.

10 Prav tam, str. 19.

dr. Albert Halász

Tiskarna Wellisch v Monoštru in njeni slovenski tiski

V zgodovini tiskarstva in založništva je druga polovica 19. stoletja tudi v Železni županiji prelomna, saj se zaradi sproščanja zakonskih omejitev tiskarskih storitev in založništva, nedvomno tudi zaradi povečanega povpraševanja za tiskarskimi izdelki zaradi gospodarskega razvoja regije, pojavi vedno več tiskarjev, ki s svojimi izdelki, bodisi drobnimi tiskovinami ali knjigami, koledarji, časopisi, ponujajo raznovrstne izdelke raznim uradom, podjetjem in prebivalcem nasploh. Prva izmed tiskarskih družin v Monoštru je bila družina Wellisch,¹ ki je znana po tem, da je ob pretežno madžarskih in nekaj nemških natisnila tudi več slovenskih knjig in prvi koledar v prekmurščini – Dober Pajdás Kalendárium. Tega je tiskala več kot dve desetletji.

Knjigovez Béla Wellisch iz Sombotela je v časniku A Hon,² ki je izhajal v Budimpešti, omenjen že leta 1879, ko je na takratni največji državni razstavi v Székesfehérváru prejel bronasto medaljo v kategoriji tiskarjev in založnikov, najverjetneje za kakšen svoj izdelek. Predvidevamo, da gre za očeta Béle Wellischa ml., ki se omenja šele nekoliko pozneje, na lastnih tiskih in v raznih časopisih od leta 1893.³ Verjetno je za slo-

ves tiskarne zaslužen mlajši Wellisch, ki je poskrbel za razcvet te družinske dejavnosti. Podatki pričajo o tem, da so obrtno dovoljenje pridobili leta 1892 pod številko 10020,⁴ najverjetneje Wellisch starejši.⁵ Murskosoboški tednik Muraszombat és vidéke (Murska Sobota in okolica) 27. novembra 1892 objavi kratko vest, da bo Béla Wellisch ml. v Monoštru odprl trgovino s knjigoveznico in papirnico,⁶ ter nato 25. decembra istega leta res navajajo, da je trgovina Béle Wellischa ml., sina sombotelskega Béle Wellischa, začela obratovati.⁷ V slabem letu po pridobitvi dovoljenja za tiskarsko dejavnost so odprli še tiskarno in pričeli s tiskanjem raznovrstnih tiskovin, tudi knjig.⁸ Kot poroča 20. julija 1893 Corvina, list društva madžarskih knjigotržcev, je bil Béla Wellisch ml. iz Monoštra v društvo madžarskih knjigotržcev sprejet 17. julija 1893.⁹ V časopisu Corvina je 30. januarja 1895 objavil tudi oglas, da kupuje knjige oz. po možnosti celotno knjižnico za novo izposojevalnico knjig, torej neke vrste knjižnico strankam, ki jo je želel vzpostaviti.¹⁰

Ni znano, kakšno je bilo poslovno oz. družinsko sodelovanje med očetom in sinom, vsekakor pa lahko predpostavljamo, da sta nekaj časa delala skupaj.¹¹

Corvina, 10. januar 1894, št. 1, str. 4, Egy újonnan berendezendő ... v Corvina, 30. januar 1895, št. 3, str. 12. ipd.

4 Kuntár, str. 680.

5 Kozar 1999, str. 3.

6 Vegyes rövid hírek v Muraszombat és vidéke, 27. november 1892, št. 48, str. 3.

7 Szt-Gothárdról ... v Muraszombat és vidéke, 25. december 1892, št. 52, str. 4.

8 Kuntár, str. 680.

9 Jegyzőkönyv a magyar könyvkereskedők egylete választmányának 1893 július 17-én tartott üléséből v Corvina, 20. julij 1893, št. 20, str. 1.

10 Egy újonnan berendezendő ... Corvina, 30. januar 1895, št. 3, str. 12.

11 Kuntár, str. 680.

1 Kuntár, str. 680.

2 A székesfehérvári kiállításon kitüntetettek névsora v A Hon, 4. julij 1879, št. 161, str. 2.

3 Npr. Jegyzőkönyv a magyar könyvkereskedők egylete választmányának 1893 július 17-én tartott üléséből v Corvina, 20. julij 1893, št. 20, str. 1., Bizományos változtatás v

Mati, z dekliškim imenom Katalin Steindl, je umrla 9. novembra 1916 kot vdova v starosti 76 let.¹²

2. maja 1897 natisne v Muraszombat és vidéke, ki ga v tistem obdobju tiska prav on in od 23. maja 1897 celo nekaj časa ureja, večji oglas,¹³ ki ga večkrat ponovi in s katerim je oglaševal svojo ponudbo, med drugim tudi nabavo vseh možnih knjig in dnevnega časopisja, revij, pisarniškega materiala, pisal, kuvert, dopisnih listov in seveda vseh vrst tiskovin, kot so ceniki, vabila, zaročne kartice, računi, vizitke idr. 18. julija 1897 naznani, da bo v Murski Soboti odprl poslovalnico s svojimi storitvami.¹⁴ O njegovi razvejani dejavnosti priča tudi članek z dne 8. avgusta 1897, ki vabi na prestižno potovanje na svetovno razstavo v Pariz. Prijave je bilo možno oddati pri njem.¹⁵

Tudi na ohranjenem računu s 5. marca 1918, ki ga je izdal kraljevemu notarju dr. Viktorju Szontaghu iz Vasvára (Železnograd) za tisk 200 fasciklov, prav tako vidimo, da ni zamudil priložnosti za oglaševanje svojih storitev. Pod imenom izdajatelja računa Béle Wellischa je navedena vsa takratna njegova dejavnost: prodajalna knjig, glasbenih del, glasbil, papirnica, električna tiskarna, knjigoveznica, skladišče krajevnih in upravnih tiskovin, dobava tiskovin madžarske kraljeve pošte. Na koncu je njegov pečat in nek podpis.¹⁶

12 Vas Megyei Levéltár, gyászjelentések.

13 Wellisch Béla Szt-Gothárdon v Muraszombat és vidéke, 2. maj 1897, št. 18, str. 4.

14 Fiók-üzlet v Muraszombat és vidéke, 18. julij 1897, št. 29, str. 2.

15 Budapest–Párizs v Muraszombat és vidéke, 8. avgust 1897, št. 32, str. 3.

16 Verjetno pp Németh. www.library.hungaricana.hu, Kereskedelmi és vendéglátóipari számlák. Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, Budapest. Számlák – 5. doboz, VEGYES ANYAG. Wellisch Béla, könyv-, zenemű-, hangszer- és papírkereskedés, Szentgotthárd, 1918.

Tiskarno so na začetku 20. st. elektrificirali, leta 1905 je imela 5 zaposlenih in enega vajenca, 1912 pa 15-člansko osebje. Če k temu prištejemo še knjigoveznico in zaposlene v papirnici in knjigarni, lahko vidimo, zakaj so bili ena najpomembnejših tiskarn v županiji.¹⁷ Danes poznamo več kot sto njihovih ohranjenih izdelkov, prav gotovo pa jih je bilo dosti več. Večino tiskov v prekmurščini hrani Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota, nekatere so dostopne tudi na svetovnem spletu.¹⁸ Razen predstavljenih v katalogu poznamo še npr. molitvenik na 31 straneh v prekmurščini z naslovom Krizsna pout na XIV. Stácie ali Posztójaliscsa razdeljena iz leta 1924, ki jo hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, in A vértetű ... Krvava vűs. A muraszombati gazdasági fiókegylet kiadványa iz leta 1899, ki jo hranijo v Országos Széchényi Könyvtár v Budimpešti. Natisnjeno knjigo z naslovom Szrcé Jezus. Molitvena i peszmena kniga Antona Števaneca je takratna cerkvena oblast, kakor o tem pišejo Novine 24. 6. 1917 prepovedala: »Prepovedana molitvena knjiga. V Monoštri od Wellischa izdano molitvena knjigo „Srce Jezuš“, je cerkvena oblast ne potrdila. Zato ka se več reči najde v njej proti pravoy veri i ešče nedostojne reči, je vsakomi katoličanci ostro prepovedano, ka bi jo za knigo molitveno meo. (Poleg odpiska od szombathelyske cerkvene oblasti pod št. 2978. I. 1916. danoga.)«¹⁹ Ne poznamo nobenega ohranjenega izvoda te izdaje.

Toda kakor izvemo iz uradnega glasila kraljevega ministra za gospodarsko dejavnost Központi Értesítő 13. aprila 1922, postane tiskarna javna delniška družba,

K_78.287.1.

17 Kuntár, str. 681.

18 Dober Pajdás Kalendárium 1899–1922, Digitalna knjižnica Slovenije (dLib.si).

19 Prepovedana molitvena knjiga, Novine, 24. junij. 1917, št. 25, str. 2.

in sicer zato, ker je lastnik podjetja Béla Wellisch 6. decembra 1919 preminil. Lastništvo podjetja je prešlo na njegovo vdovo Béláné Wellisch, z deklinškim imenom Anna Hauer, ter na mladoletni hčerki Julianno Wellisch in Rózsiko Wellisch, na »knjigovezce, knjigotržce ter tiskarje knjig iz Monoštra«. Za zastopanje družbe je kot lastnica bila upravičena vdova tiskarja. Vodja podjetja Vilmos Németh pa je ostal pp. (per procura, op. a.), samostojni vodja podjetja po pooblastilu.²⁰ Kot vodja in pooblaščenec ga je leta 1925 zamenjal Gyula Paulovits,²¹ saj je Németh po 27 letih dela v tiskarni in 12 letih vodenja tiskarne Wellisch odprl lastno podjetje.²² Očitno je tiskarna Wellisch na začetku gospodarske krize in zaradi nove konkurence²³ bankrotirala.²⁴ Tiskarno je leta 1930 po pobotu z upniki odkupil prav Németh.²⁵ Tiskarna Wellisch je od 1907²⁶ delovala v ulici Ferenc Deáka,²⁷ nato se je med leti 1925–1930²⁸ preselila na trg Széll Kálmán, tu je na pročelju nekaj časa še ostal napis Wellisch.²⁹ Danes je to nadstropna

20 Wellisch Béla. Szentgotthárd, Központi Értésítő, 13. april 1922, št. 15, str. 310.

21 Wellisch Béla. Szentgotthárd, Központi Értésítő, 3. decembra 1925, št. 49, str. 1090.

22 Körlevél helyett! Corvina, 16. avgust 1925, št. 33, str. 148.

23 Kuntár, str. 683.

24 Csődönkívvüli kényszeregyezségek v Budapesti Közlöny, 31. december 1929, št. 298, str. 5. Csődönkívvüli kényszeregyezségek v Budapesti Közlöny Hivatalos Értésítője, 31. december 1929, št. 298, str. 8.

25 Wellisch Béla utóda Németh Vilmos v Corvina, 27. julij 1930, št. 30, str. 165.

26 Kozar 1999, str. 3: Béla Wellisch starejši je leta 1907 kupil hišo žene zdravnika dr. Stojka Viktorja št. 72/b pri stari mestni hiši. Tu je bila tiskarna, knjigoveznica in knjigarna.

27 Szilágyi 1981, str. 560.

28 Kuntár, str. 683.

29 Vidna na fotografiji, Szentgotthárdi Honismereti Klub, Wellisch-nyomda.

stavba in v njej deluje pošta. Po smrti Németha leta 1944 tiskarna preide v last László Plessingerja in tam ostane vse do nacionalizacije leta 1949.³⁰

Béla Wellisch ml. je bil spoštovan meščan Monoštra. Bil je podjetnik, tiskar, založnik in urednik, celo podžupan, član šolskega sveta, poveljnik gasilcev, član mnogih društev, dobrotnik in podpornik revnejših slojev prebivalstva.³¹ Vse to kaže na to, da je družina bila dobro situirana ter da je v svojem razcvetu in na vrhuncu dejavnosti uživala velik ugled v mestu.

Ob pregledu Wellischevih tiskov v slovenskem jeziku zasledimo prvo knjigo iz leta 1895, samo nekaj let po pridobitvi obrtnega dovoljenja. Med izdelki tiskarne so tako verske vsebine raznih veroizpovedi, posvetne vsebine, kakor tudi prvi koledar v prekmurščini. Dober Pajdás Kalendárium je od leta 1899 do 1922 nastajal prav v tej tiskarni, nato so koledar tiskali v Murski Soboti.

Viri³² govorijo tudi o tem, da je 1. decembra 1920 Béla Wellisch za potrebe slovenskega prebivalstva v Porabju začel izdajati časopis Domovina, Meszecsne novine za szlovenszki národ, kar pa Béla Wellisch ml. zagotovo ni mogel biti, saj je 1919 umrl. Prva številka je tudi sicer izšla 15. novembra 1920, zadnja znana pa 1922 z oznako september–oktober. Odgovorni urednik je bil Sándor Mikola, pozneje naveden tudi kot založnik, časopis pa so tiskali v tiskarni Viktorja Hornyánszkyja v Budimpešti. Menda zaradi tega, ker tiskarni Wellisch ni bilo gospodarno investirati v svinčene črke s slovenskim znakovnim naborom zaradi majhnega števila prebivalcev in posledično majhne

30 Kuntár, str. 681.

31 Prav tam.

32 Kuntár, str. 687.

naklade.³³ Od prve številke do konca leta 1921 na zadnji strani spodaj zasledimo le, da naročnino sprejema tudi knjigovez Béla Wellisch v Monoštru, ki pa ni mogel biti starejši Wellisch, saj je njegova žena umrla 1916, kot vdova.

Knjige so tiskane večinoma na papirju slabše kvalitete, z navadnimi, tankimi ovojnicami, spete s kovinskimi sponkami. O tem priča tudi zob časa, ki je marsikatero dodobra načel, predvsem tiste z večjo kislostjo papirja, zaradi česar se listi drobijo in razpadajo. Nekatere izdaje pa so bile izdelane tudi bolj razkošno. Ali so jih vezali na nit v svoji knjigovезnici ali so bile vezane naknadno kje drugje, ne vemo zagotovo. Nekatere platnice so za tisti čas zelo bogato izdelane, npr. vezane v usnje z vogalniki, s sponko oz. z verižico za zapiranje, vezane v platno ali s kovinsko obrobo bogato okrašene s slonovino, z emajlirano vdelano sliko in s pozlačenimi ornamentami.

Časopisni viri, druga periodika

Budapesti Közlöny:

Csődönkívvüli kényszeregyezségek, 31. 12. 1929, št. 298.

Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője:

Csődönkívvüli kényszeregyezségek, 31. 12. 1929, št. 298.

Corvina:

Jegyzőkönyv a magyar könyvkereskedők egylete választmányának 1893 július 17-én tartott üléséből, 20. 7. 1893, št. 20.

Bizományos változtatás, 10. 1. 1894, št. 1.

Égy újonnan berendezendő ..., 30. 1. 1895, št. 3.

Körlevél helyett! 16. 8. 1925, št. 33.

Wellisch Béla utóda Németh Vilmos, 27. 7. 1930, št. 30.

A Hon:

A székesfehérvári kiállításon kitüntetettek névsora, 4. 7. 1879, št. 161.

Muraszombat és vidéke:

Vegyes rövid hírek, 27. 11. 1892, št. 48.

Szt-Gotthárdról ..., 25. 12. 1892, št. 52.

Wellisch Béla Szt-Gotthárdon, 2. 5. 1897, št. 18.

Fiók-üzlet, 18. 7. 1897, št. 29.

Budapest-Párizs, 8. 8. 1897, št. 32.

Novine:

Prepovedana molitvena knjiga, 24. 6. 1917, št. 25.

Központi Értesítő:

Wellisch Béla. Szentgotthárd. 13. 4. 1922, št. 15.

Wellisch Béla. Szentgotthárd. 3. 12. 1925, št. 49.

Arhivski vir

Arhiv Železne županije, osmrtnice. http://www.vaml.hu/upload/2010_03/02/126751090718574934/gyaszjelentesek.pdf

Spletni vir

Szentgotthárdi Honismereti Klub, Wellisch-nyomda.

<https://honismeret.com/kultur%C3%A1lis-%C3%B6r%C3%B6ks%C3%A9g/84-wellisch-nyomda>

Drugi viri

Kozar, Marija: Slovenske knige iz Monoštra. Porabje, 18. 11. 1999, št. 23, str. 3.

Kuntár, Lajos: A közművelődés lehetősége és alakulása. In Kuntár, Lajos –Szabó, László (ur.): Szentgotthárd. Helytörténeti, művelődéstörténeti, helyismereti tanulmányok. Szombathely, 1981.

Szilágyi, István: A városkép alakulása az 1800-as évektől. In Kuntár, Lajos –Szabó, László (ur.): Szentgotthárd. Helytörténeti, művelődéstörténeti, helyismereti tanulmányok. Szombathely, 1981.

WELLISCH BÉLA STAMPARNICA I
KNIGOVEZÁRNICA V
SZENTGOTTHÁRDI.

Na znánye dávam postenomi lüsztví, ka sze prímeni dobijo
kúpti pridócsé szlovenszke molitvene knige:

SZRCÉ JEZUS

vu plátno táble zvézane za 8 korón, vu pó lederne táble
zvézane za 10 korón vu cejle lederne táble zvézane, z
zlátim obrejzanyom za 12 korón.

Mála Molitvena Kniga za ménso deco vu plátno
táble zvézana 4 korón.

Pádiánszki szv. Anton ali Krúj szirmákov za
60 filejrov.

Szenszke knige za 2 koróni 40 filejrov. — Kí 2
koróni 80 filejrov naprej notri posle, onomi sze
brezpostno poslejo.

Sztarisinsztvo i Zvacinsztvo za 1 koróno
60 filejrov. — Kí 1 koróno 80 filejrov naprej notri
posle, onomi sze brezpostno poslejo.

Vszáko zrendelüvanye sze hitro odposle
z povzétjom ali po naprej notriposlenyi
pejnez.

Oglas tiskarne Béla Wellisch v koledarju Dober Pajdás Kalendárium iz leta 1919

Jurij Štesl

130 let pomurskih železnic

Uvod

Ob koncu 19. stoletja je bila železnica na parni pogon najsodobnejša in nepogrešljiva oblika prometa.¹ Železniška povezava je tako postala nujni pogoj za gospodarski in socialni razvoj posameznega okolja. V skladu s tem zavedanjem so se v drugi polovici 19. stoletja prizadevanja za gradnjo železniških prog pojavila tudi na območju današnjega Pomurja. Ta prizadevanja so se udeležila v oktobru 1890, ko sta v roku štirih dni na območju današnjega Pomurja bili odprti dve železniški progi.

Železniška proga Radgona–Ljutomer

Kot prva železniška proga na območju današnjega Pomurja je bila 15. oktobra 1890 odprta železniška proga Radgona–Ljutomer. Ta proga je sicer bila podaljšek leta 1885 zgrajene proge Špilje (Spielfeld)–Radgona. Dolga je bila 25.450 metrov. Na njej je bilo sedem železniških postaj: Radgona, Gornja Radgona, Slatina Radenci, Hrastje-Mota, Bučecovci, Križevci in Ljutomer. Največji objekt na progi je bil jeklen železniški most med Radgonama.² Glavni pobudniki za izgradnjo te proge so bili predstavniki gospodarskega

in političnega življenja iz krajev ob progi, predvsem iz Ljutomera. Pri tem moramo posebej izpostaviti Viktorja Kukovca, ki je bil kot okrajni načelnik Ljutomera in poslanec v štajerskem deželnem zboru, že od leta 1870 vključen v prizadevanja za izgradnjo železniške proge na desnem bregu reke Mure. Vse do svoje smrti leta 1908 je bil tudi član upravnega odbora delniške družbe Lokalna železnica Radgona–Ljutomer (Localbahn Radkersburg–Luttenberg), ki je upravljala z progo Radgona–Ljutomer.³

Po podpisu senžermenske mirovne pogodbe 10. septembra 1919, s katero je bila določena meja med Kraljevino SHS in Republiko Avstrijo na reki Muri, sta dva kilometra proge Radgona–Ljutomer ostala v Avstriji. Tedaj je nastala železniška proga Gornja Radgona–Ljutomer.⁴

Po koncu druge svetovne vojne je umikajoča se nemška vojska aprila 1941 porušila jekleni most med Radgonama, ki ni bil nikoli obnovljen, to pa je prekinilo železniški promet med Radgonama. Ker proge niso posodabljali, je promet po njej po drugi svetovni vojni postajal vedno manj rentabilen. Leta 1968 so na njej ukinili potniški promet, ohranil pa se je tovorni promet. Zadnjega pol stoletja poteka po progi Gornja Radgona–Ljutomer le skromen promet, ki temelji skoraj izključno na tovornem prometu, katerega obseg se spreminja. Potniški promet na tej progi poteka le občasno.⁵

1 Priprave na odprtje železniške proge Körmend–Murska Sobota. V: Viri za zgodovino Prekmurja, 2. zvezek, 1850–1921, str. 216.

2 Štesl, *Ljutomerska železnica*, str. 15–18.

3 Štesl, *Ljutomerska železnica*, str. 9–13.

4 Štesl, *Ljutomerska železnica*, str. 24.

5 Štesl, *Ljutomerska železnica*, str. 34–35.

Lokomotiva in železničarji na železniški postaji v Ljutomeru, okoli 1920.
Foto: Franz Razlag. Vir: Pomurski muzej Murska Sobota.

Železniški transport nafte po industrijskem tiru v rafineriji Nafte Lendave, 1954.
Foto: Jože Kološa - Kološ. Vir: Pomurski muzej Murska Sobota.

Železnica v Lendavi

Štiri dni po odprtju proge Radgona–Ljutomer, torej 19. oktobra 1890, je bila odprta tudi železniška proga skozi Lendavo, ki je bila del železniške proge Ukk–Čakovec. Ta proga je bila eden od ključnih dejavnikov hitrega gospodarskega razvoja Lendave konec 19. in na začetku 20. stoletja.⁶ Tako kot na progi Radgona–Ljutomer je bil tudi na železniški progi skozi Lendavo največji objekt železniški most, in sicer pri Petišovcih. Zanimivost tega mostu je, da je pri njegovi gradnji, sploh prvič na Madžarskem, bil uporabljen tekoči beton.⁷

Poleg normalnotirne železniške proge je bilo v okolici Lendave med svetovnima vojnama zgrajenih tudi 42 km tirov ozkotirne oziroma gozdne železnice. To železnico je zgradilo podjetje Našička za prevoz lesa.⁸

Po priključitvi Prekmurja h Kraljevini SHS 12. avgusta 1919 so oblasti pobrale železniške tire med Lendavo in madžarsko mejo. Železniška povezava med Lendavo in Madžarsko je bila ponovno vzpostavljena med drugo svetovno vojno. Vendar so bili leta 1948 železniški tiri med Lendavo in madžarsko mejo ponovno odstranjeni.⁹

Ob izbruhu druge svetovne vojne je bila prekinjena tudi železniška povezava med Lendavo in Čakovcem. Jugoslovanska vojska je namreč aprila 1941 ob napadu sil osi porušila železniški most pri Petišovcih. Most je bil leta 1947 obnovljen, vendar je železniški promet čezenj stekel šele leta 1952, ko je bil zgrajen tudi industrijski tir v lendavski rafineriji. Prav na prevozu

nafte je po letu 1952 slonel železniški promet skozi Lendavo. Čas po drugi svetovni vojni je zaznamoval tudi velik potniški promet, ki je od sedemdesetih let 20. stoletja začel naglo upadati vse do leta 1998, ko je bil za kar za 16 let ukinjen. Začasno je bil ponovno vzpostavljen med leti 2014 in 2020, ko je bil zaradi epidemije covida 19 sprva prekinjen, aprila 2021 pa popolnoma ukinjen. Že pred tem in sicer leta 2015, je prenehal z delovanjem tudi industrijski tir Nafta Lendava.¹⁰

Železniška proga Murska Sobota– Őriszentpéter–Zalalövő–Körmend

Sedemnajst let po odprtju prvih železniških prog v Pomurju je 25. junija 1907 z odprtjem železniške proge Murska Sobota–Őriszentpéter–Zalalövő–Körmend železniško povezavo dobila tudi Murska Sobota.¹¹ Medtem, ko so pri izgradnji obeh leta 1890 zgrajenih prog prevladovali predvsem ekonomski razlogi, so bili pri izgradnji proge Murska Sobota–Őriszentpéter–Zalalövő–Körmend prisotni tudi močni politični razlogi. Z izgradnjo te proge so namreč madžarski krogi želeli tesneje povezati Prekmurje z Budimpešto.¹²

Progo so začeli graditi spomladi 1906; pri tem so sodelovali delavci iz različnih držav, Madžarske, Romunije, Hrvaške, Srbije, Italije, Slovaške, Poljske, Makedonije itn. Domačinov je bilo pri gradnji zaposlenih le malo. Najbolj zahteven del gradnje je bil 253,12 metra dolg predor pri Stanjevcih. Prvo lokomotivo, ki je

6 Šövegeš Lipovšek, *Lendavska železnica*, str. 46–50.

7 Kepe Lendvai, *Poglavja iz zgodovine lendavske železnice*, str. 42.

8 Brate, *Gozdne železnice na slovenskem*, str. 98–99.

9 Šövegeš Lipovšek, *Lendavska železnica*, str. 41.

10 Šövegeš Lipovšek, *Lendavska železnica*, str. 59–68.

11 Šövegeš Lipovšek, *Gorička Mariška*, str. 94.

12 Organizacija železniške proge Körmend–Murska Sobota. V: *Viri za zgodovino Prekmurja*, 2. zvezek, 1850–1921, str. 216.

vozila po tej progi, so poimenovali Mariška. Vozila je material za gradnjo proge, po tej lokomotivi pa se je za vse parne lokomotive, ki so vozile na progi Murska Sobota–Hodoš, ohranilo ime Mariška.¹³

Po prvi svetovni vojni je progno Murska Sobota–Őriszentpéter–Zalalöv–Körmend pri Hodošu presekala meja med Kraljevino SHS in Madžarsko. Tedaj je v Kraljevini SHS ostalo 29.689 metrov proge, na kateri je bilo osem postaj in postajališč: Murska Sobota, Puconci, Moščanci - Vaneča, Mačkovci - Gornja Lendava, Stanjevci, Gornji Petrovci - Križevci, Šalovci in Hodoš. Med drugo svetovno vojno je, sicer le za obdobje štirih let, ponovno stekel promet med Madžarsko in Hodošem.¹⁴

Leta 1968 je bila progna Murska Sobota–Hodoš ukinjena. Tedaj je nastala znana krilatica „*Ferenc Joška napravo – Horthy Mikloš popravo – Tot Pišta zapravo*“, ki glavno odgovornost za ukinitve proge pripisuje takratnemu predsedniku skupščine občine Murska Sobota Štefanu Tothu. Železniški promet na relaciji Murska Sobota–Hodoš je bil ponovno vzpostavljen leta 2001, ko so 16. maja 2001 slovesno odprli progno Puconci–Hodoš–Zalalöv.¹⁵

Progna Murska Sobota–Ljutomer–Ormož

Železniška progna Murska Sobota–Ljutomer–Ormož je bila slovesno odprta 22. novembra 1922.¹⁶ Z njeno izgradnjo so rešili vprašanje železniške povezave velikega dela Pomurja s slovenskim železniškim omrežjem. To vprašanje je nastalo po priključitvi Prekmurja

h Kraljevini SHS in podpisu senžermenske mirovne pogodbe, ko sta na območju Pomurja v avgustu in septembru 1919 nastali železniški progno Murska Sobota–Hodoš in Gornja Radgona–Ljutomer, ki nista bili povezani z železniškim omrežjem v Sloveniji. Zato so se konec poletja 1919 pojavile pobude za gradnjo nove železniške proge, ki bi ti železniški progno povezala s slovenskim železniškim omrežjem. Za gradnjo te proge se je pojavilo več načrtov, med njimi je sredi leta 1920 dokončno prevladala trasa Murska Sobota–Ljutomer–Ormož.¹⁷

Progno so začeli graditi konec leta 1922. Najtežji del gradnje je bilo prečkanje Mure in njenih rokavov med Veržejem in Dokležovjem, kjer so morali zgraditi pet mostov. Med njimi je bil seveda največji most čez Muro, ki je bil hkrati največji objekt na tej progno. Ob gradnji proge leta 1924 so na mestu tega mostu zgradili le provizorij, na katerega so leta 1928 namestili 155,5 m dolgo jekleno konstrukcijo. Železniška progna Murska Sobota–Ljutomer–Ormož je bila dolga 37,5 km, imela je devet železniških postaj: Murska Sobota, Beltinci, Dokležovje, Veržej, Ljutomer, Žerovinci, Ivanjovci, Pavlovci in Ormož.¹⁸

Z zgraditvijo proge Murska Sobota–Ljutomer–Hodoš je nastala progna Ormož–Hodoš, danes ena glavnih železniških prog, ki sestavljajo slovensko železniško omrežje. Promet na progno Ormož–Murska Sobota–Ljutomer je bil za dlje časa prekinjen le med drugo svetovno vojno, ko je jugoslovanska vojska aprila 1941 razstrelila železniški most pri Veržejju. Progna Murska Sobota–Ljutomer–Ormož je bila vse do leta 2001 predvsem lokalna, ki je povezovala Prekmurje s preostalimi deli Slovenije. Leta 2001 je z odprtjem železniške proge Puconci–Hodoš–Zalalöv postala

13 Šoveš Lipovšek, *Goriška Mariška*, str. 91–101.

14 Šoveš Lipovšek, *Goriška Mariška*, str. 81–105.

15 Šoveš Lipovšek, *Goriška Mariška*, str. 81.

16 Štesl, *Prekmurska železnica*, str. 145.

17 Štesl, *Prekmurska železnica*, str. 119–127.

18 Štesl, *Prekmurska železnica*, str. 136–145.

del petega panevropskega koridorja, ki teče iz Benetk prek Trsta, Kopra, Ljubljane, Budimpešte in Bratislave do Lvova.¹⁹

Sklep

Pomurske železnice so bile zadnjih 130 let neločljivi del tega prostora. Iz njihove zgodovine so lepo razvidni tudi vsi turbulentni dogodki, ki so se predvsem v 1. polovici 20. stoletja odvijali v deželi ob Muri. Razne spremembe meja, začetke in konce vojn je redno spremljalo porušenje železniških mostov in odstranjevanje železniških prog.

V zadnjih 130 letih se je vloga železnice, zaradi razvoja cestnega prometa spremenila, vendar ostaja železnica za določene oblike prevoza na daljše razdalje nenadomestljiva oblika prevoza. Prav to dejstvo tudi zagotavlja, po zaslugi železniške proge Ormož–Hodoš, ki je del mednarodnih železniških poti, da pomurske železnice niso le del preteklosti in sedanjosti, ampak tudi prihodnosti.

Razsuti železniški nasip pri Veržeu ob poplavih novembra 1925.
Foto: Dragutin Reesch. Vir: Pomurski muzej Murska Sobota.

19 Štesl, *Premurska železnica*, str. 150–151.

Literatura in objavljeni viri:

Brate, Tadej. *Gozdne železnice na slovenskem*. Ljubljana: Kmečki glas, 1994.

Kepe Lendvai, Zoltán. Poglavlja iz zgodovine lendavske železnice. Galerija-muzej Lendava: Lendava, 2020, str. 42. https://issuu.com/gmlendava/docs/knjiga_lyndva16_vasut-zeleznica_2020 (12. 11. 2021).

Šövegeš Lipovšek, Gordana. Gorička Mariška. Železniška proga Murska Sobota–Őriszentpéter–Zalalövö–Körmend. V: Štesl, Jurij (ur.). *130 let pomurskih železnic*. Murska Sobota: Pomurski muzej Murska Sobota, 2021, str. 81–117.

Šövegeš Lipovšek, Gordana. Lendavska železnica. Železniška proga Ukk-Čakovec. V: Štesl, Jurij (ur.). *130 let pomurskih železnic*. Murska Sobota: Pomurski muzej Murska Sobota, 2021, str. 41–79.

Štesl, Jurij. Ljutomerska železnica: Železniška proga Radgona–Ljutomer. V: Štesl, Jurij (ur.). *130 let pomurskih železnic*. Murska Sobota: Pomurski muzej Murska Sobota, 2021, str. 9–39.

Štesl, Jurij. Prekmurska železnica. Železniška proga Murska Sobota–Ljutomer–Ormož. V: Štesl, Jurij (ur.). *130 let pomurskih železnic*. Murska Sobota: Pomurski muzej Murska Sobota, 2021, str. 119–156.

Viri za zgodovino Prekmurja, 2. zvezek, 1850–1921. Szombathely–Zalaegerszeg 2008: Arhiv Železne županije in Arhiv Zalske županije.

Rodion Romanovič Raskolnikov

»Vsi so bili preplašeni in niso razumeli drug drugega, vsak je mislil, da ima edini v posesti pravico, in trpel, ko je gledal druge, se tolkel po prsih, jokal in vil roke. Niso vedeli, koga naj sodijo in kako, niso se mogli sporazumeti, kaj je dobro in kaj je zlo. Niso vedeli, koga naj obtožijo, koga oprostijo.«

Fjodor Mihajlovič Dostojevski (1821-1881), *Zločin in kazen*

Spomini

dr. Robert Inhof

Slike Franca Mesariča

Ob minuli prvi obletnici smrti

Franco Mesarič (1938-2020) je v prekmurski, slovenski in nekdanji širši jugoslovanski likovni prostor vstopil na začetku sedemdesetih let, in sicer precej protislovno. Kot ustanovni član skupine *DHLM* se je predstavil in uveljavil s popartističnim in hiperrealističnim oziroma fotorealističnim slogom ter postal eden prvih hiperrealistov na območju nekdanje Jugoslavije. V Sloveniji se je s hiperrealističnim slikarstvom ukvarjal le še France Berčič - Berko. Hiperrealizem je slog velemesta in kot takšen predvsem ameriški. Mesarič, ki dosežkov ameriških slikarjev takrat ni poznal, saj ni mogel videti ne originalov ne umetniških reprodukcij, je do svoje različice hiperrealizma prišel spontano in neodvisno od ameriških umetnikov, ki so s hiperrealizmom kljubovali predvsem tamkajšnjemu abstraktnemu ekspresionizmu in konceptualizmu.

Franco Mesarič je na začetku sedemdesetih let 20. stoletja slikal izreze Murske Sobote, in sicer natanko tako, kakor jih je videl skozi okno svojega ateljeja, stanovanja, s svojega delovnega mesta v Pomurski tiskarni, kjer je bil zaposlen kot oblikovalec. Ob tem je slikal tudi tiste točke mesta, ki so bile takrat nove arhitekturne in ambientalne pridobitve in s katerimi so se prebivalci Murske Sobote vsakodnevno srečevali ter jih začeli sprejemati za identifikacijske in orientacijske točke svojega mesta. Na Mesaričevih slikah iz tega obdobja so ti prizori dosledno kadrirani tako, kot da bi bili videni skozi imaginarno okno. Mesaričevo zanimanje so vzbudile tiste na videz nepomembne točke mesta, kot so Loterija, železniška postaja, gostilniški interierji in novodobni mestni stanovanjsko-trgovski kubusi. To so bile tako vsakdanje in običajne lokaci-

je, da človeku neposredno srečanje z njimi ni prišlo v zavest. Ko so bile te točke mesta naslikane in tako izpostavljene, se je gledalcem zdelo, da jih vidijo prvič.

Na Mesaričevih slikah so ti izrezi postali potopljeni v popolnoma odtujeno, osamljeno in neprijazno vzdušje. Slikar s svojimi slikami ni mehansko odslikaval stvarnosti takšne, kakršna je bila, temveč je ustvaril svojo interpretacijo in svoj razmislek o tej stvarnosti. Drugače od ameriških hiperrealistov Mesarič svojih slik ni ustvarjal z razpršilci. Slikal jih je z akrilnimi barvami in čopiči, pri čemer si je pri slikanju ravnih robov pomagal z lepilnim trakom. Končni učinek je takšen, da so na njegovih slikah zgradbe in ambianti, ki so sami po sebi majhni, videti monumentalno, kot da bi šlo za slikovne izreze kakšnega ameriškega velemesta, ne pa prekmurskega mesteca.

Mesarič svoje ljudi, kadar jih sploh slika, postavlja v interierje loterij in gostiln, se pravi okolja, ki niso njihov dom. Pri tem pušča slikar človeške obraze prazne in s tem kaže na njihovo duševno izpraznjenost. Razporeženja v njegovih gostilnah so izrazito komemorativna in sploh ne takšna, kakršna bi se za pravo gostilno spodobila. Podobe ljudi na njegovih slikah so skorajda podobe prividov. Pokrajine v smislu narave v njegovih hiperrealističnih slikah ni oziroma je navzoča ravno skozi svojo odsotnost. Pri teh slikah se ne moremo znebiti občutka, kot da je poleg nas tukaj še nekdo, ki gleda izreze mestnih gostiln, in to na nekem oddaljenem zaslonu, kjer se prikazujejo statični posnetki skritih varnostnih kamer. Ob teh slikah se ne moremo znebiti občutka nadzorovanja in nevidne navzočnosti drugega. Okno je neorgansko oko, ki lahko gleda v obe smeri hkrati iz interierja v eksterier in obratno.

Mesarič je proti koncu sedemdesetih let svoj hiperrealistični cikel sklenil, ravno takrat, ko je postal širše prepoznaven in cenjen. Vendar je sam čutil, da bi

nadaljevanje bilo ponavljanje enega in istega vzorca, kar pa slikarja ne zanima. Slikanje je zanj raziskovanje in čutil je, da mora nekako začeti znova. To pa je značilno za vse njegove cikle. Ko jih pripelje do njihovih skrajnosti in se mu zdi, da v tem polju ne more več narediti ničesar izvirnega in navdihujočega, cikel konča. Največje priznanje za svoj hiperrealistični opus je Mesarič dobil, ko sta skupaj s Francetom Berčičem - Berkom bila uvrščena na razstavo svetovnega hiperrealizma z naslovom *East of Eden – Photorealism. Versions of Reality*, ki je bila med 14. septembrom 2011 in 15. januarjem 2012 postavljena v Ludwigo-vem muzeju v Budimpešti.

Mesarič je začel v osemdesetih letih prejšnjega stolec-tja slikati slike brez in bršljanov, kjer je celotno slikovno polje skorajda tašistično izpolnjeno z majhnimi in vibrirajočimi zelenimi, rdečimi, modrimi in belimi madeži. Mesaričeve *Breze* in *Bršljani* se prav tako razvijajo v interierje slikarjevega ateljeja. Temu obdobju so sledila različna raziskovanja asemblaža in nato geometrijskih abstrakcij, ki proti koncu 20. stoletja najdejo umiritev v ritmičnih ravnic. Nezlomljeno, ravno in tesnobo vzbujajočo črto panonskega horizonta umetnik nevtralizira tako, da jo multiplicira ter ji tako da svojevrsten ritem, ki ne govori o izgubljenosti, odtujenosti in osamljenosti, temveč s ponavljanjem barvnih prog, ki horizont spremenijo v vzorec, govori o prostovoljni samoti kot o nujnem pogoju za slikarjevo pomirjajočo kontemplacijo o svetu. V teh slikah najde mir v monumentalni in resni negibnosti naslikanega. Pokrajina postane abstrahirana v vzorce in ornamente. Nobeno naključje ni, da umetnik nekatere od teh ravnic poimenuje kar z naslovom *Ikone*.

Mesarič, ki si je kot otrok želel biti morjeplovec, leta 2004 s svojim ciklom *Kopalci* končno pride do obale. Vendar to ni obala nekega Novega sveta, prav tako ni

tista že znana obala, ki jo je poznal s svojih dopustovanj. Na obali, ki jo slika Mesarič, ni nobenega pričakovanega in sproščenega dopustniškega živžava, lahkotnega kramljanja in brezskrbnega poležavanja na plaži. To ni obala, na kateri bi se izražalo veselje do življenja, temveč je prostor dokončnega slovesa. Figure se poslavljajo in na gladini mrtvega morja izvedejo svojo poslednjo gestikulacijo ali pa preprosto izginjajo v tem morju, tako da so s hrbtom obrnjene proti gledalcu. Pa tudi samo morje je mrtva in lepljiva masa, za katero se zdi, kot da bi se mestni kubusi iz sedemdesetih let prejšnjega stoletja zmlili v morje mokrega betona.

V Mesaričevem primeru ne gre za *joie de vivre*, pač pa prej za otožen razmislek o življenju in smrti ter njunem nenehnem prehajanju drugega v drugo. Njegove slike kopalcev so naelektrene s tesnobno napetostjo. Na njih ne zaznamo nobenega vrveža, prav tako pa ne nobenega počitka. Med njegovimi figurami, če jih je naslikanih več, ni nobene komunikacije. Celotno občutje obvladuje mučna tišina. Ne glede na to, s čim so ti ljudje trenutno zaposleni, v resnici samo resignirano strmijo v ponikanje lastnega telesa v vodo. Zadnji trenutek pred dokončnim izbrisom. Radost in čudenje nad mogočnostjo življenja, kategoriji, ki sta bili tako značilni za Mesaričev opus v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja, zdaj popolnoma izgineta. Spet pa zasledimo vso tisto odtujenost in osamljenost, ki sta bili značilni za njegov hiperrealistični opus.

Namen takšnega početja je ta, da slikar na vizualni ravni doseže zlitje naslikane podobe in gledalca, ki je zdaj postavljen v natanko takšen položaj, da vidi tisto, kar »vidi« naslikana podoba. V Mesaričevem ciklu *Kopalci* velja slikarjeva meditacija istemu, le da je izražena na drugačen, z dvomi prepojen način, ki slikarju ne prinaša nobene utehe, ampak mu slikarsko življenje

še dodatno greni. Njegove figure ne gredo v zamolklo betonsko morje zato, ker bi tako hotele, temveč zato, ker to zaradi neke notranje nujnosti in avtomatizma morajo storiti. Tisti, ki še posedajo na obali, gledajo v daljavo in čakajo, kdaj pridejo sami na vrsto, da vstopijo v to mrtvo in blede morje.

Konec leta 2007 in na začetku leta 2008 je Mesarič ustvaril cikel, ki ga je poimenoval *Trampolinisti*, po svojem bistvu pa še vedno spada v cikel *Kopalcev*. V novem ciklu vidimo »drugo« stran morskega obrežja, ki pa ne prikazuje več morja, temveč naprave in početja, ki so prav tako vezani na dopustniški oddih in so navadno locirani na samo obalo. Tudi ti motivi nam v nobenem primeru ne govorijo o sproščenosti in igri-vosti, saj nam slikar tudi v tem ciklu govori predvsem o minljivosti življenja.

Slike, ki jih je Mesarič naslikal v drugem desetletju 21. stoletja, pa nam govorijo o sodobnem svetu, ki je postal umetniku povsem tuj, sam umetnik pa nezmožen kakršnega koli razumevanja ali naklonjenosti do sodobnosti. V tem zadnjem ciklusu slik tako vidimo tudi monstere, ki s svojo antropomorfnostjo delujejo hladno in osamljeno. Zdi se, kot da bi se v njihovih listih kakor sence na steni še dodatno nakazovale zloslutne podobe grozečih pošasti. Domače monstere tako tudi dejansko postanejo pošasti (*monsters*). Poleg tega, da te rastline ogroža, suši in jim mečka ter zvija liste svetloba, ki jim sploh omogoča življenje, jih ogrožajo še hrošči. Tudi Mesaričeve sončnice se ne le obračajo proti soncu, ampak ostanejo pozabljene na polju, kjer počasi, toda zanesljivo razpadajo v svoji pozabljenosti. Tudi med podobami krovcev na strehi, ki bi že po naravi svojega dela morali sodelovati, ni nobene komunikacije. Leonardov *Vitruvijski mož* kot simbol idealnih razmerij in harmonije, vrisan v kvadrat in krožnico, si na Mesaričevi sliki z desno roko sa-

momorilno pritiska pištolo ob sence ter tako namesto idealnih proporcev in harmonije spregovori o duhovni disharmoniji in disproporcijah. V tem, doslej zadnjem obdobju se pojavijo tudi železniške postaje, le da zdaj slikarjeva pozornost ni namenjena neposredno železniški postaji, temveč anonimnim potnikom, ki čakajo na odhod vlaka, ki ne bo nikoli odpeljal, in čakajočim, ki pričakujejo vlak, ki ne bo nikoli pripeljal.

Na njegovih zadnjih slikah te optimistične in triumfalne energije ne zaznamo več, saj se je spremenila v svoje nasprotje in se skorajda povsem razkrojila v nezadovoljstvu in dvomu. Na teh delih ne zasledimo modne črnogledosti, temveč pristen izraz razsrediščenosti in hrepenenja po osmislitvi, tako bivanja kakor slikarstva. Te slike so tako pesimistične v pravem pomenu besede, da bi nas skorajda lahko zapeljale v zmotno trditev o neobstoju upanja. Pa vendar, ne glede na njihov pesimistični izraz in dvome o smislu umetnosti se lahko zavedamo, da Mesaričevega ogromnega in kakovostno izjemnega opusa ne bi bilo, če ne bi bilo njegove predanosti ustvarjanju, njegove moči in njegove volje po ustvarjanju in kljubovanju neprijaznemu času. To pa so stvari, ki jih v popolnem pesimizmu in nesmislu nikakor ne moremo najti.

14/35 orig. 66, 16cm x 16cm, 1966

Jože Vugrinec

Škof msgr. dr. Jožef Smej

(1922 – 2020)

V prihodnjem letu bo minilo sto let od rojstva Jožefa Smeja in eno leto od njegove smrti. Lansko leto se je namreč v 99. letu starosti od nas poslovil msgr. dr. Jožef Smej, upokojeni mariborski pomožni škof, tudi zgodovinar, literarni zgodovinar, pisatelj, pesnik, prevajalec, urednik, predavatelj, organizator simpozijev itd. Človek vere in duhá. Med drugim tudi častni občan mestnih občin Maribor in Murska Sobota ter Občine Moravske Toplice. Ob dveh takih – bližajočih se obletnicah – je prav, da se ga z nekaj spoštljivimi mislimi spomnimo že v tej številki Prekmuriane.

Rodil se je 15. februarja 1922 v Bogojini v premožni kmečki družini, zapisani veri, slovenstvu in delu za domačo župnijo. Osnovno šolo je končal v Bogojini, gimnazijo v Murski Soboti, teologijo pa začel študirati v Mariboru in jo (zaradi vojne) moral nadaljevati v Sombotelu, kjer jo je tudi končal in kjer je bil 8. decembra 1944 posvečen v duhovnika. Vse stopnje izobraževanja je opravil z odliko.

Duhovniško službo je kot kaplan opravljal v Turnišču (1945-1948) in Murski Soboti (1948-1965), kjer je bil naslednja štiri leta (1965-1969) tudi župnik in dekan. V Maribor se je preselil 1. septembra 1969. V mariborski škofiji je službo stolnega kanonika in generalnega vikarja opravljal do 23. maja 1983, ko je bil posvečen v škofa. Predvsem imenovanje za mar. pom. škofa je vernike v pokrajinah ob Muri in Rabi na moč vzradostilo.

Slovenski visoki dostojanstveniki vseh krščanskih veroizpovedi, predvsem pa evangeličanski, s katerimi je v ekumenskem duhu sodeloval že kot soboški župnik,

so ga izredno cenili, pa to ne le zaradi njegove svetovljanske priljudnosti, temveč tudi zaradi dobrega poznavanja Svetega pisma in tujih jezikov. Duhovniki so ga imeli radi zaradi njegove pripravljenosti pomagati jim pri verskih obredih, duhovnih vajah, spovedih in drugem. Bili so ga veseli, ko je v njihove župnije prišel mladim podeljevati zakrament sv. birme. Izobraženci so ga spoštovali zaradi njegovega širokega znanja na verskem in posvetnem področju, ljubitelji leposlovja pa tudi zaradi njegovih literarnih stvaritev in odličnih prevodov tujih del. Verniki so radi prisluhnili njegovim pridigam... Verni in neverni so ga imeli radi zaradi njegovega asketskega življenja, pobožnosti in modrosti. In dobrote.

Kaj vse je škof dr. Jožef Smej dobrega postoril v 98 letih svojega življenja, je nemogoče oceniti. Zato bomo v tem našem spominskem zapisu našeli samo nekaj njegovih znanstvenih, strokovnih in leposlovnih del. Dr. Smej namreč ni bil – kot je že povedano – samo duhovnik, temveč tudi znanstvenik in umetnik. Eden od prvih njegovih znanstvenih prispevkov je zagotovo članek *Cerkev v Soboti (1071-1971)*, ki ga je objavil v prvih *Stopinjah*, katerih pobudnik za nastanek in prvi urednik je bil prav on. V njih je objavil okrog 260 prispevkov in bil ves čas tudi član uredniškega odbora. V *Stopinjah* je objavljala zapise s področja teologije, duhovnosti, zgodovine, leposlovja, različne priložnostne spise in drugo. Znanstvene in strokovne razprave je objavljala še v samostojnih edicijah, znanstvenih revijah in zbornikih.

Znanje madžarskega jezika in velika ljubezen do domače zemlje sta storila, da je Smej zavzeto proučeval življenje in delo tistih prekmurskih osebnosti, ki so našo pokrajino ohranjale slovensko, pa naj bo to mlajših, ki so v njej delovale v zadnjih desetletjih 19. in v prvih 20. stoletja, ali onih, ki so zanj pomembne v 18. stoletju. Med prve, ki sodijo v t. i. Ivanocyjev krog, mo-

ramo poleg samega dr. Franca Ivanocyja uvrstiti vsaj še Jožefa Klekla st., Ivana Bašo in Jožefa Bagáryja. Študija te generacije duhovnikov je njegova disertacija *Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga*, s katero je leta 1974 na Teološki fakulteti v Ljubljani doktoriral, izdal pa v knjigi leto dni kasneje. V njej je prikazal delo Ivanocyja in njegovih sodelavcev na pastoralnem in kulturnem področju (obravnavani duhovniki v njej in mnogi laiki, imajo velike zasluge za izhajanje prekmurske katoliške publicistike – *Marijinega lista*, *Kalendara Srca Jezušovega*, *Novin* idr). Predvsem sklepna ocena v disertaciji nam skuša dokazati, da so Ivanocy in njegovi stanovski kolegi med našimi ljudmi opravili pomembno dušnopastirsko poslanstvo, vplivali pa tudi na prebujanje narodne zavesti, tako da so z svojo raznoliko dejavnostjo pustili močne sledi celo v naš čas.

Njihova dejavnost na pastoralnem, kulturnem (kamor spada tudi slovenski jezik – narečje in knjižni) in nacionalnem področju je duhovnika Jožefa Smeja zanimala že v 50. letih, o čemer nam pričajo njegovi tipkopisi iz tistega časa, med njimi npr. *Bogojanski gospod plebanoš Ivan Baša* (M. Sobota 1948-50), iz katerega spoznamo pastoralni profil tega člana Ivanocyjevega kroga, pa Ivanocyjeva kronika tišinske župnije v Smejevem rokopisnem prevodu *Podatki k zgodovini tišinske župnije* (M. Sobota 1950-60). Vsaj deloma v ta okvir sodita tudi dva rokopisna zvezka – *Spominčice z duhovniških grobov* (M. Sobota 1950, 1957), v katerih najdemo življenjepise nekaterih prekmurskih duhovnikov, pa tipkopis z naslovom *Bogojanski župniki in njihove kronike (od 1886 do 1956)* (Maribor 1976), tudi članek *Prekmurski pisatelj Jožef Bagáry in milenij madžarske države leta 1896* (ČZN 49, zv. 1 /1978/, str. 115-123). In še: ob 100-letnici Ivanocyjeve disertacije je le-to prevedel in s spremno besedo izdal v knjigi *Sveto pismo in klinopisni spomeniki* (Maribor 1985).

Od starejših prekmurskih duhovnikov sta dr. Smeja kot znanstvenika zanimala predvsem njegov daljni bogojinski rojak Jožef Košič, etnolog in zgodovinar, in bedenički Mikloš Küzmič. O Košiču je pisal strokovne članke predvsem v zbornike Košičevih tednov kulture. Mikloš Küzmič, najpomembnejši prekmurski katoliški pisec, pa je bil sploh glavni navdih za Smeja pri njegovem znanstvenem in leposlovnem delu. Pri znanstvenem moramo omeniti dve stvari – knjigo *Muza Mikloša Küzmiča* in objavo *Pesmi Mikloša Küzmiča zemljiškemu gospodu* (ČZN 52, zv. 2 (1981), str. 273-293). V prvi (izšla je pri PZ M. Sobota 1976) je zbral, uredil in komentiral Küzmičeve pesmi in nam ga torej predstavil kot dobrega verzifikatorja tedanjega časa, v Pismih pa spoznamo avtorjevo skrb za socialni položaj njegovih ljudi, njegovo lastno revščino in veliko ljubezen do pokrajine, iz katere je izšel.

Najbolj iskrivo in estetsko dovršeno pa je pisatelj Smej predstavil Küzmiča v obsežnem biografskem romanu *Po sledovih zlatega peresa* (PZ M. Sobota, 1980). Iz dela spoznamo osebnost in ustvarjalnost tega začetnika prekmurskega katoliškega slovstva, a tudi čas, v katerem je ta naš pisec živel, to je drugo polovico 18. stol., zato moremo knjigo do neke mere imenovati celo zgodovinski roman. Smej je z njim obogatil premalo biografskih romanov v slovenski literaturi in dodal drobec k poznavanju znamenitega Prekmurca v slovenskem literarnem prostoru. Druga velika Smejeva proza pa je roman o Ivanocyju – *Ivanocijeva skrivnost* (Župnijski urad Tišina, M. Sobota 2012), v katerem nam predstavi življenje in delo dr. Franca Ivanocyja. Tudi ta je poleg Küzmiča pomenil velik navdih za šokofovo znanstveno in literarno delo.

Med prej omenjena romana se časovno in po tematički uvrščajo Smejevi *Psalmi vaškega župnika* (MD Celje, 1992), zanimiva romaneskna pripoved o še eni pomembni osebnosti Ivanocyjevega kroga – bogojin-

skem župniku Ivanu Baši. V njem poje psalmi in prozo hvalo in čast svojemu krstitelju in graditelju nove bogojinske cerkve. Zanimivo, da avtor polaga povedi v usta glavnega junaka župnika Baše: zgodbe o njegovem življenju in sorodnikih, o življenju in delu njegovih župljanov, zidanju bogojinskega Plečnikovega spomenika izredne lepote, o verskih resnicah, Slovenski okroglini v času Avstro-Ogrske države, domovini Sloveniji in drugem. Knjiga je zaradi zgodovinskih podatkov, lepih avtorjevih misli, citatov cerkvenih učiteljev in knjig nabožne vsebine vredna branja. Na zadnjih straneh jo bogati slovarček narečnih izrazov s knjižnimi sopomenkami ter dokumentarne fotografije iz arhiva dr. Vilka Novaka, Baševega nečaka.

Smej je obvladal več tujih jezikov, bil dober govorec v njih in dober prevajalec. Prevajal je dela verske vsebine in leposlovje, bil (so)prevajalec bogoslužnih molitvenikov in drugih edicij. Na področju leposlovja nam je prevedel dela iz madžarske in francoske literature: dve deli madžarskega pisatelja Geze Gárdonyija: *Atila, bič božji* ((PZ, M. Sobota, 1973) in *Božji sužnji* (PZ, M. Sobota, 1977). Daleč v zgodovino je posegel tudi s prevodom obsežnega romana prav tako Madžara Ferenc Móra *Zlata krsta* (Maribor 2013). To je roman iz časov cesarja Dioklecijana, iz časov rimskega cesarstva, ko to doživlja razkol med pogani in kristjani. Posebej ga krasi ljubezenska zgodba s tragičnim koncem. - Iz francoščine je prevedel dve tragediji – Pierra Corneilla *Mučenec* (Majšperk 1983) in Jeana Racina *Ifigenija v Avli* (Maribor 1989). Obe pesnitvi nam našega prevajalca razkrivata tudi kot odličnega verzifikatorja. Zato nas ni mogla posebej presenetiti njegova pesniška zbirka *Kaplja na vedru* (Maribor 1992), v kateri je dal natisniti izbor pesmi, ki so nastajale že v letih med 1942 do 1947 v Sombotelu in v Turnišču. Zbirka pri naša predvsem religiozne motive, povezane z motivi iz prekmurske zgodovine, pokrajine in življenja v njej

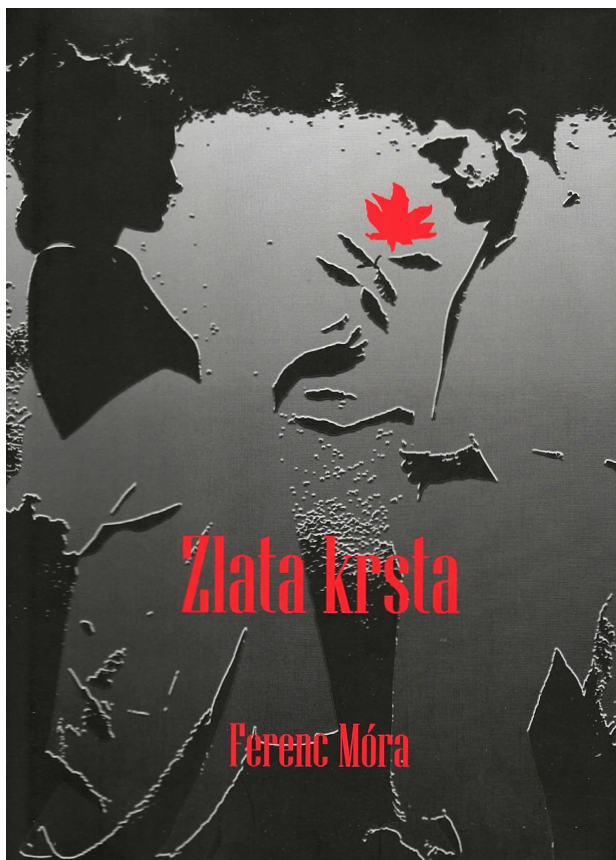
ter pomeni pravo obogatitev take vrste poezije na Slovenskem.

Smejevo ustvarjalno delo je ogromno, zato ga na tem mestu ne moremo podrobneje predstaviti. Nismo omenili vsebin nekaterih njegovih monografij, v katerih piše o naših vaseh – Strehovcih, Lukačevcih, Satahovcih in (v Stopinjah) o drugih prekmurskih krajih. - Sicer pa več o škofovem delu in o njem samem lahko izvemo iz bogate dokumentarne knjige Draga Sobočana z naslovom *Ob 85. življenjskem milniku škofa dr. Jožefa Smeja* (2007). Na tem mestu dodajmo samo še zanimiv zapis *Od Bogojine do papeža Frančiška* (Stopinje 2015, str. 149-150, ki je ponatisnjen še v Družini 14. dec. 2014, str. 18). Iz njega izvemo, da papeža Bergoglio vežejo sorodstvene vezi s potomci izseljenec, zakoncev dr. Franca Bajleca iz Bogojine in Zorke Košir iz Maribora.

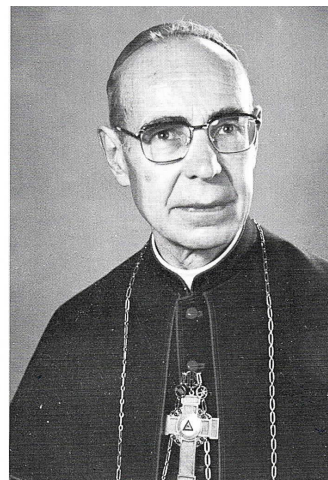
Jožef Smej, katoliški škof, visok cerkveni dostojanstvenik, človek znanja, modrosti in svetosti, je bil tudi in predvsem dober človek. Svojo dobroto je trosil med preproste ljudi, med izobražence, politike, ustanove... Bil je ves čas svoje škofovske službe tudi dobrotnik soboške knjižnice: knjižnici je podarjal svoja dela - domoznansko gradivo, vzpostavljal njeno sodelovanje z madžarskimi ustanovami, podpiral delo knjižnice med porabskimi Slovenci itd. Veliko je pripomogel k službi božji v slovenski besedi v Porabju, dobro sodeloval madžarskimi duhovniki ... Za to svoje delo je dobil visoka državna odlikovanja. Med drugimi *madžarski zlati križ za zasluge* in slovensko državno odlikovanje *red za zasluge* za življenjsko delo in bogat prispevek k duhovni kulturi Slovencev.

Soboška knjižnica se mu je za njegovo dobroto zahvalila na različne načine (razstave in prireditve ob njegovih jubilejih, v pismih za knjižne darove, s priznanjem ob 50. obletnici Študijske knjižnice Murska Sobota

itd.). Kako se ne bi, saj ji je v domoznansko zbirko podaril prave zaklade znanosti, modrosti in ljubezni. Z vsem svojim vplivom in gorečnostjo pa podpiral gradnjo nove knjižnice v svojem mestu, v Soboti.

Naslovnica Smejevega prevoda romana Zlata krsta pisatelja Ferenc Móra iz leta 2013

Jožef Smej

Literatura:

Kuzmič, Franc. Bibliografija dr. Jožefa Smeja. *Zbornik soboškega muzeja* 3., 1994, str. 131-141.

Kuzmič, Franc. Bibliografija samostojnih publikacij Jožefa Smeja. *Košičev teden IV*. Bogojina: Krajevna skupnost, 1992, str. 21-23.

Kuzmič, Franc. *Ustvarjalnost dr. Jožefa Smeja v obdobju 1992-2001. Stopinje 2002*. Letn. XXXI, str. 177-184.

Vugrinec, Jože. *Naš dobri človek* (elektr. zapis). Bogojina, na praznik Gospodovega vnebohoda, 13. maja 2021 (neobjavljeno).

Vugrinec, Jože. Škof dr. Jožef Smej – dobrotnik soboške knjižnice. V: Sobočan, D. (ur.). *Ob 85. življenjskem milniku škofa dr. Jožefa Smeja*. Murska Sobota: Stolna župnija sv. Nikolaja Murska Sobota. 2007, str. 744-746.

Vugrinec, Jože. Škof dr. Jožef Smej – petinsedemdesetletnik. *Jubilejni zbornik cerkve sv. Nikolaja Murska Sobota 1297-1997 / Jubileums Jahrbuch der Kirche St. Nikolaus Murska Sobota 1297-1997*, 2001, str. 89-98.

Vugrinec, Jože. Škof dr. Jožef Smej (1922-2020). *Lipnica: glasilo Občine Moravske Toplice*. 2020, leto XXVI, št. 173, str. 9-12.

Arkadij Makarovič Dolgoruki:

»Ko sem legel spat in se pokrili z odejo, sem pri priči začel sanjati o vas, Andrej Petrovič (Arkadijev nezakonski oče Versilov, op. J. V.), zmeraj in samo o vas... /.../. Kar pa je poglavitno, ves čas sem si vroče želel, da bi na vsem lepem prišli, pa bom pohitel k vam in popeljali me boste iz tega kraja in odvedli k sebi, v tisti kabinet, in potem pojdem spet v gledališče, no, in tako naprej. Poglavitno, da se ne bova nič več ločila – vidite, to je bilo zame poglavitno.«

»In nemara ... tudi v resnici ne more doumeti, da mi ni potreben plemiški rod Versilova /.../, temveč da vse življenje potrebujem samega Versilova, vsega človeka, očeta...«.

Fjodor Mihajlovič Dostojevski (1821-1881), Mladenič

Literarni utrinki

Julijana Vöroš

Jože Horvat:

Panoramski let

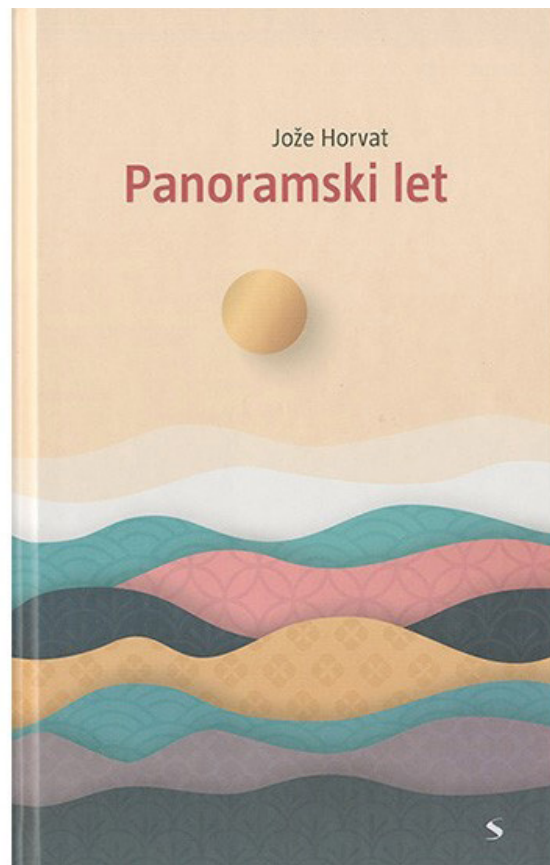
Ljubljana: KUD Sodobnost International,
2020

Jože Horvat je po izobrazbi germanist, v svojem poklicu pa je bil in je še publicist, pisatelj, raziskovalec slovenske zamejske književnosti v Italiji in Avstriji, pisec dnevnikov in še marsičesa. Bil je urednik Književnih listov Dela, zaposlen pa je bil tudi na Ministrstvu za kulturo. Njegove prispevke najdemo v mnogih literarnih revijah in na spletu. Po rodu je iz Gomilice v Prekmurju. Je tesno navezan na prekmursko zemljo, kar bralcu pade v oči tudi v pričujočem romanu. Okvirna pripoved je pisana tekoče, epsko široko, brez izrazitih dialogov. S tem vzbuja vtis počasi tekoče in široko razlivajoče se reke Mure, na kar opozarja tudi spremni zapis na zadnji platnici. V ospredju je nenavadna usoda zdaj že ostarelega kmeta Janžeka, ki se mora po hitri smrti staršev vdinjati premožnemu kmetu v Prlekiji. Njegov "učitelj" tam je prav tako hlapec. Uvaja ga v delo, a ga hkrati uči pokorščine in iznajdljivosti. Čez nekaj časa se v podobni vlogi znajde na kmetiji v Prekmurju, kjer pa mu srce ogrejeta sosedovi dvojčici. Ena izmed njiju simpatijo vzbuja tudi sinu njegovega sedanjega gospodarja Ladu. Zadeva se razplete v prid obeh. Vsak izmed fantov se nazadnje poroči z eno izmed dvojčic, čeprav njun oče Janžeka ne šteje ravno za primerneža zeta. A usoda je neusmiljena. Janžekova žena po letih skupnega zakona in treh otrocih zboli in umre, medtem ko Lada, tudi očeta treh otrok, pokoplje vdanost pijači. Janžek se čez nekaj časa poroči z Ladovo ženo, svojo nekdanjo svakinjo, in vse kaže, da bosta v preostanku let živela mirno, čeprav z gren-

ko zavestjo, da kmetiji ne bosta imeli naslednikov. Poročnega darila otrok si sicer ne upata zavriniti, kljub temu, da se jima zdi za življenje, kakršnega sta bila vajena, vse preveč "moderno". Ob branju pretresljivega konca sem se sama spomnila izraza "hamartija" iz starogrških tragedij.

Odlomek:

In nadaljevala sva o vasi, kjer letos še ni bilo novorojenčka, zato pa se je - kot že leta tudi v drugih manjših naseljih - hitro rojevalo število upokojencev... Smejala sva se, a pravzaprav sva vedela, da si kaj zanimivega ne znava ali ne moreva sporočati; postajala sva med drevesi, se pomikala od debla do debla, dokler nisva kar umolknila. Nakar je Nac nenadoma vprašal, kako je njegova mati, in si takoj sam odgovoril, da upa, da se bo spočila in se "ne več tako obsesivno obremenjevala z vprašanji, zakaj je njena domačija prazna", kar da jo zelo boli, ker "dediščina njene družine ne daje preživetja nobenemu njenih potomcev", česar "ne more preboleti". (Str. 75).

Julijana Vöroš

Bea Baboš Logar: Panonska melanholija

Ljubljana: Buča, 2021

Profesorica slovenščine, rojena v Murski Soboti, kjer je tudi odrasčala, je svojo najnovejšo knjigo zasnovala kot leksikon in jo poimenovala abecedarij. Poglavja so naslovljena po črkah abecede od A do Ž. Vsaka črka zaznamuje osebo ali pojem, tesno povezan z njenim otroštvom in mladostjo v panonskem mestu po drugi svetovni vojni. Omama in opapa, stara starša po materini strani, sta bila madžarskega porekla. Njena mati se je med vojno poročila z madžarskim uradnikom. To dejstvo je čez nekaj časa postalo "smrtni greh", in Bea svojega očeta zato ni nikoli spoznala. Čudni časi, ki so jih nato morale premagovati čvrste in prizemljene Cvetkove ženske. Abecedarij je poln nežnih spominov na staro mamo, teto in mamo, s katerimi je odrasčala, je pa tudi cela panorama drugih sorodnikov, tet, stricev, bratrancev, sestričen, sošolk in sošolcev, s katerimi je delila svoje otroštvo. Čeprav se zdi mestoma kruto, pisateljica nikjer in nikogar ne obsoja. Vsakemu izmed njih je posvečena ena izmed črk abecede, ki se dotakne njihovih zgodb, kakor jih je avtorica spremljala nekdaj, ali jih vidi iz razdalje po mnogih letih. Ne sodi, zakaj so se nekateri odločili tako in ne morda drugače, pri vsakem skuša videti njegov prav. Številne žalostne, celo tragične usode na eni strani preveva njena otroška naivnost, s katero jih je sprva dojemala, kasneje pa umirjenost in razumevanje vsega, kar se je hudega zgodilo. Poglavje pod črko Ž je sklepno in je lahko v poduk marsikomu, ki se mu dandanes zdi, da bi morali življenje sestavljati zgolj srečni trenutki.

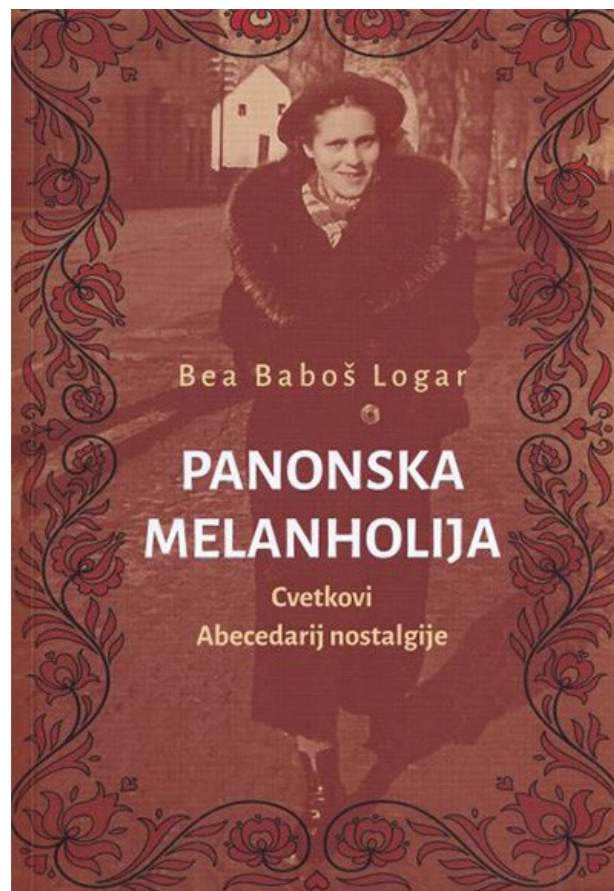
Pripoved Panonska melanholija je eno izmed del, ki bi jih morali prebirati na način, kot je sama prebirala svoje najljubše knjige v poglavju pod črko K. Prebrati eno črko, knjigo odložiti, čez čas prebrati drugo in tako naprej. Prebrani odstavki se bodo na ta način razgrnili pred bralcem kot mali psihološki priročnik.

Odlomka:

A naj se vrnem k sebi. Zakaj le sem vedno mislila, da je življenje nekje drugje? In ker sem mislila, da je življenje nekje drugje, in sem tako svoje malo zamudila, malo izpustila. Ni mi uspelo spoznati, da je bilo to moje edino življenje, dano samo meni in da bi zanj morala biti hvaležna in srečna. Ni bilo drugje, bilo je prav v meni, v kraju, kjer živim, v šoli, kjer učim, med ljudmi, ki jih srečujem. Vse to vem šele sedaj. A ne bom rekla: pot se pričenja, potovanje je končano. Pot se namreč pričenja vedno znova. Je tudi lepa in na nek način odrešujoča pot v starost. To je čas, ki je res lahko samo tvoj. Ni treba, da je čas kesanja in obračunov. Je čas svobode, ko mogoče vendarle lahko živiš mirno in mogoče skušaš priti do svoje prave podobe. Si odgovoriti na osnovno vprašanje v življenju: kdo sem? Ker če vse življenje nisi bil čisto prepričan, kdo se skriva pod tvojim imenom, se moraš potruditi vsaj na koncu. Da se Bogu lahko pravilno predstaviš. (Str. 140).

Ne zdi se mi pa pravično ustaljeno prepričanje, da je bilo Prekmurje dežela nekje bogu za hrbtom, brez kulture, brez izobraženih ljudi, kar tisoč let pod Madžari, s čudnim narečjem, ki ga ostali del Slovenije ne zmore razumeti. Ni res, da Prekmurje ni imelo izobražencev, le študirali so drugje: v Budimpešti, na Dunaju, v Gradcu, Zagrebu. Prekmurje je imelo svojo likovno umet-

nost, svoje cerkve, svojo protestantsko književnost, torej svoj knjižni jezik. Med Budimpešto, Dunajem in pozneje Ljubljano, je bilo v sredini, ne pa na obrobju, saj se je bogatilo s treh središč in treh kultur, kar se je še posebej odražalo v središču, v Murski Soboti, in njenih prebivalcih. Tu so razen avtohtonega slovenskega prebivalstva živeli še Madžari, Nemci, Judje, Slovaki, Čehi, Romuni in še kdo. Po prvi svetovni vojni pa še "pravi Slovenci", pri staroselcih imenovani Slavi ali prišleki. Vse to v lepem večkulturnem in večverskem sožitju tudi treh religij: katoliške, protestantske in judovske. Torej v vsakem primeru lahko govorimo ne o revščini in zaostalosti, ampak o bogastvu te pokrajine. (Str. 246-247)

Julijana Vöroš

Štefan Kardoš: Plastenje s(r)amot.

Maribor: Litera, 2020

Pisatelj Štefan Kardoš se v proznem opusu pogosto sooča s svojimi predniki. Njihove zgodbe prepleta z lastnim življenjem in na ta način izpisuje rodbinsko kroniko. V romanu *Plastenje s(r)amot* v prvem delu pripovedi nadaljuje zgodbo svojega deda iz romana *Vse moje Amerike*. Osredotoči se na dedovo ženo Rozalijo in na drobec iz njene mladosti. Drugi del *Plastenja s(r)amot* pa je življenjska izpoved gluhe in slepe Jožice Atelšek, s katero se je Kardoš pred nekaj leti po naključju seznanil na željo svoje nekdane učenke. In kako sta zgodbi sploh povezani? Treba je brati od začetka do konca, si zapomniti uvodno anekdoto in jo imeti ves čas v mislih, saj se njeno bistvo razkrije šele ob koncu. Kardoševa zgodba je izpisana kot nagovor pokojni babici, zgodba Atelškove pa je stvarno podajanje dejstev iz lastnega življenja. In še nekaj v zvezi s pojmom sramota v naslovu: Kardoš v svoji zgodbi pojem obravnava dokaj samoironično, medtem ko je sramota v zgodbi Atelškove veliko bolj boleča, a še zdaleč ne črnogleda. Na vsak način pa je treba prebrati tudi zadnjih devet strani, ki sledijo, ko se zazdi, da je bilo že vse povedano.

Odlomka:

V posteljo so me spravili moji rahli živci. Odkar me je pred leti oplazila blaga možganska kap, slabo kontroliram agresivne misli, gre za vrsto obsesivno kompulzivne motnje. Kot rahlo introvertirana osebnost jezo le redko obračam navzven, ampak jo tlačim vase. Agresivne impulze zavračam z vsemi močmi, a se ob vsakem tovrstnem poskusu ti le še okrepijo in namnožijo v moji glavi, jeza potem hitro preraste v bes. Toliko se obvladujem, da misel ne prerase v dejanje, toda nasilni prizori se vrtijo pred mojimi očmi brez konca in kraja, krvni tlak mi hitro poskoči na dvesto, celo dvesto petdeset in več. Potem ni druge rešitve kot intravenozna zdravila in pomirjevala. (Str. 48 - 49).

Na polovici poti sem bila, ko nenadoma nisem več čutila leve polovice telesa. Roka je bila tujek, čutila sem jo, a kot da ni moja. Pred očmi so mi poplesavali črni krogi, izginjali, se spet vračali. Na levi strani očesa sem videla svetleče pikice, ki so me spominjale na kresničke v majski noči. Poti nisem mogla več nadaljevati. Vrtelo se mi je. Obležala sem in strahoma čakala, kaj se bo zgodilo. (Str. 98 - 99).

Jože Vugrinec

Lajos Bence: Furijasta generacija.

Pekel: Zavod Volosov hram, 2021

Pesnik, pisatelj, publicist, urednik, profesor madžarskega jezika in novinar Lajos Bence (roj. 1956 v Genterovcih) je že v lanskem letu v madžarskem jeziku izdal knjigo, ki je pod naslovom *Furijsta generacija* – v slovenskem prevodu Bele Szomija Kralja – izšla v letošnjem letu. Izdala jo je založba Volosov hram, Pekel. Spremno besedo vanjo je prispeval urednik te založbe Robert Feliks Titan. Knjiga je izšla z denarno podporo Občine Lendava.

Že ko jo odpreš, se spomniš dela madžarskega pisatelja in publicista Istvána Örkényja (1912-1979) *Enominutne novele* (Apokalipsa Ljubljana, 2008), predvsem zaradi tega, ker so Bencejeve pripovedi po obsegu enake Örkényjevim, celo precej krajše, tako da bi jih lahko imenovali *enominutne črtice*. A tudi marsikaj vsebinsko skupnega – neke vrste neobremenjenost z ideologijami, kritika aktualne politike (pri Benceju je ena od redkih izjem npr. v črtici z naslovom *Anju Mariška*, kjer zdaj že pokojno poslanka Državnega zbora Republike Slovenije Márió Požonec prikaže v lepi luči, v doseganju marsikaterega projekta v dobro madžarske manjšine v Sloveniji¹) in včasih kar groteskne situacije, ki mejijo že na podležnost pri človeku – je v teh zgodbah, pripovedih in anekdotah obeh pisateljev.

Bence, neobremenjen z ideologijami (kot že povedano), kritičen do ateistov in vernikov, komunizma, so-

cializma in liberalizma, luciden, kot je, ne eni strani hvali svoj mladostni čas, čas otroštva in mladenišтва (otroške igre, norčije, vragolije, druženje, prijateljstva, ljubezni ...), čas 60. in 70. let prejšnjega stoletja, ki ga sedanje mlade generacije ob vseh ugodnostih in napredku ne morejo in ne znajo več živeti, po drugi strani pa prinaša pred nas tudi stiske mladih ljudi, upornišтво, težko prebijanje starejših ljudi skozi življenje in mnogih revnih družin (v vsej Furijasti generaciji se je dotaknil predvsem položaja ljudi v t. i. Lendavskem koncu, čeprav je le-ta veljal za vse Prekmurje), kar v nemalo primerih vodi v zasvojenosti – droge in alkohol – te pa v boleznih, kriminalu, umore, samomore, skratka – v prezgodnje smrti in v strahu pred življenjem.

Knjiga prinaša 34 kratkih zgodb, ki preko avtorjevih prednikov segajo celo v čase prve in druge svetovne vojne (npr. *Dobripapa – ali borba za »butaste« cilje, Teta Mariška dokončno prekine s komunizmom* idr.), pa v čase tik po drugi vojni – podraževanje privatne lastnine, internacije celih družin itd., segajo pa tudi že v avtorjeva srednja leta – v politično prevzgojo, v novačenje partijcev, kritiko šolstva itd. (npr. črtice *V vojski*, *Žuganje pedagogu*, *Zlom pedagogike* idr.). Piše o dobrih in hudobnih lastnikih živali (npr. zgodbe *Richijev dnevnik*, *Flokiji in Luxorji* idr.), o odnosu ljudi do zemlje in pokrajine in drugem.

Če avtorja prav razumemo, bi bilo krasno, če bi bile tudi generacije, ki prihajajo za njim, za nami »furijaste«, torej vihrave, nagajive, neučakane, a brez vsakršnih zasvojenosti, brez hudobije, sovraštva in nestrpnosti.

V Bencejevih črticah je veliko, pravzaprav vse, biografsko, osebnoizpovedno, spominsko, tako iz najzgodnejše mladosti do zrelih let. Vse do časa, ko si je z nastankom nove države Slovenije obetal veliko več, kot smo z njo dosegli. Nad marsičem je v njih navdušen, največkrat pa razočaran. Tako (morda še najbolj)

¹ Vsaj eden od njih ji ni uspel, tisti v letu 2001, da bi hun-gariko (v madžarščini tiskano oz. pisano gradivo) preselili iz soboške območne knjižnice v lendavsko – op. J. V.

nad nestrpnostjo (skrito ali odkrito) večinskega naroda nad manjšinskim. O tem se nam potoži v črtici *Kar vrnili so*, iz katere smo prepisali dva kratka odlomka.

Odlomka:

Na primer, nihče ni negodoval, da so višino pomoči odredile domače banke, zato pa toliko bolj nad tem, da z razpisom dodeljeni denar za nakup orodja in strojev ni vedno končal v rokah tistih predstavnikov madžarske manjšine, ki bi si to zares zaslužili.

Poznamo pa primere, ko je spretni prejemnik, nestrpnež do Madžarov, ki se je na skrivni način in brez pravih dokazov dokopal do dotacije, na vprašanje komisije (izvršilnega organa za dodelitev pomoči), ali si je upal prejeti ta finančna sredstva, odgovoril: »Zakaj pa tega ne bi vzel, saj so Madžari vrnili tisto, kar so v 1000 letih vzeli.« (Str. 82).

Lajos Bence

FURIJASTA GENERACIJA

Prevedel Bela Szomi Kralj

Jože Vugrinec

Knjige na planem, v logu, ob njih pa par belih čapelj

Nekaj knjig na »razstavi« v kupu smeti v času 29. slovenskega knjižnega sejma

Lipnica, potok ali celo manjša rečica, ki izvira vzhodno od Andrejcev v moravskotopliški občini v Prekmurju (vas najdemo že na goričkem predelu občine, severovzhodno od Sebeborcev), se izliva v rečico Ledavo na jugovzhodu Filovcev, izliva v večji vodotok le dober kilometer od te vasi, ali – gledano z jugovzhodne smeri – le slab kilometer od vasi Renkovci, ki že spada v občino in župnijo Turnišče. Na zahodu teče tik mimo Moravskih Toplic, sedeža te občine, in pod toplicami Terme 3000 zavije proti vzhodu, nekaj kilometrov zatem pa proti jugovzhodu.

Kot že rečeno, se Lipnica v reko Ledavo izliva na jugovzhodu Filovcev, kraja, ki »zaključuje« občino Moravske Toplice na vzhodu pri potoku Gjörndrdol (potok, ki pomeni občinsko mejo med občinama Moravske Toplice in Dobrovnik; Občina Dobrovnik/Dobronak je že narodnostno mešana – v njej složno živijo Madžari in Slovenci, pa tudi nekaj družin Romov, čeprav je prav za to občinsko mejo – Gjörndrdolom – le kakih dvesto metrov naprej, prva vas še slovenska). Ta še slovenska vas so Strehovci, ki sodijo (tako so se ljudje pač odločili ob delitvah oziroma odločitvah za novo nastale občine v Sloveniji v prvi polovici devetdesetih let) v dobrovniško občino, čeprav spadajo že nekaj stoletij v bogojinsko župnijo. O vsem tem in še o mnogih zgodovinskih dejstvih nam priča tudi knjiga škofa dr. Jožefa Smeja z naslovom *Strehovci. Selišče strelci. Župnija Bogojina, Občina Dobrovnik, 2009*.

vinskih dejstvih nam priča tudi knjiga škofa dr. Jožefa Smeja z naslovom *Strehovci. Selišče strelci. Župnija Bogojina, Občina Dobrovnik, 2009*.

Skupaj z mojo prijateljico in pohodnico psico Sabo, njeno ime vsebuje več pomenov, zato ga je takega tudi dobila,¹ sva na najinem sprehodu najprej naletela v sicer umazani potočni vodi (ki so jo lansko leto varuhi okolja, v bistvu pa so s svojimi dejanji usmrajevalci le-tega, saj so v Lipnici pokosili vso vzrast, ves šaš, vse ločje, ki očiščuje vodo), na lep par belih čapelj, ki jih v tem zemljepisnem kotu Prekmurja, ko se neka-ko Goričko preveša v ravénski in dólinski svet, redko vidimo. Zagledala sva jih ob robu malega loga, nekaj sto metrov daleč od naju. Ko sta začutili morebitno nevarnost, sta se pomaknili čez brežino k rečici, da bi se pred neznančema, ki sta se jima približevala, skrili. Nato sta se nama, ko sva se jima približevala, dvakrat ali trikrat z lahnimi preleti oddaljili od mostu na lokalni poti za Ivance proti mostu na državni cesti, ki pripelje z avtoceste Maribor-Lendava in vodi po Bogojini navzgor v Plečnikovo cerkev Gospodovega vnebohoda, levo v Moravske Toplice in Mursko Soboto, desno pa v Dobrovnik in še naprej v Lendavo (t. i. severna cestna povezava med Sóboto in Lendavo). Poleteli sta v lahнем, prelepem letu in nama pokazali, kako lepo, elegantno se umakneš komu, ki ga ne poznaš

1 Za Sabo velja več razlag: prvič – Saba je bila okoli 1000 let pred Kristusom država oz. dežela Sabejcev v južnem delu Arabije, kraljica iz Sabe pa naj bi obiskala Salomona in z ugankami preskušala njegovo modrost; drugič – Saba (439-532) je bil tudi svetnik, menih, ki je v Palestini ustanovil kar nekaj samostanov, med drugimi samostan v Mar Sabi blizu Jeruzalema, kjer je postal opat. Saba je – tretjič – potemtakem najbrž tudi del imena kraja v Sveti deželi, po katerem si je po vsej verjetnosti prej omenjeni svetnik izbral svoje meniško ime; in četrtič – in verjetno ne nazadnje – je Saba tudi priimek italijanskega pesnika Umberta Sabe (1883-1957) iz Trsta.

ali ki se ga zaradi njegove vsiljive radovednosti želiš znebiti. »Le naj se imata radi, naj živita še dolgo svoje skupno, srečno življenje,« sem pomirjal psico, ki sta jo čaplji s svojimi oddaljevanji zelo vznemirjali. In kot da bi me razumela, je res postala mirna, ubogljiva, zopet moja.

A ne za dolgo. Za dolgo ni ostala »moja«. Zavohala je namreč njun hod čez brežino, sled med logom in vodotokom. In kmalu sva našla vzrok, zakaj veliki beli čaplji nista bili v vodi ali tik ob njej, temveč onkraj rečne brežine. Ob koncu majhnega loga tega levega brega Lipnice, po katerem sva hodila, le kakih deset metrov od vode, sva namreč v njem opazila kupček odvrženih predmetov, med njimi največ smeti, torej stvari, ki niso več za rabo. Smeti, smeti v krajih, kjer jih redno in sorazmerno poceni za to usposobljena podjetja odvažajo od gospodinjstev vsaka dva tedna. Napotila sva se k človekovi provokaciji narave, k tej mali umazaniji, k temu malemu podtaknjenemu kupčku bogve česa vse v mlademu logu. Šla sva k njemu, k tej zdaj že nekaj časa z dežjem prepojeni in z gozdnimi – iz gozdne prsti prodirajočimi, neke vrste »pražuzelkami« obiskovani – odvrženi in (po njihovem nekdanjem lastniku) nezaželeni navlaki. Ko sva prišla do njega, sva spoznala, da to ni le »grmadica«, kupček umazanije, temveč tudi velika barabija človeka, njihovega ekslastnika, ki je vse mogoče stvari sem, v ta prelepi, božji predel lipničine panonske lepote, čeprav – kot že rečeno – po rahlem smradu zaudarjajoče rečice, pripeljal in jih odvrzel.

Med odvrženimi predmeti sva našla tudi nekaj z mokroto prepojenih knjig. In sicer naslednjih šest (naštete so kronološko, po času nastanka): Knjiga o Slomšku. Zbornik ob stoletnici smrti. Sestavila: Janez Poljanec in Franc Hrastelj. Mohorjeva družba v Celju. Celje 1962. Jean Hougroun: Nazaj v Kandaro. Roman.

Zbirka žepnih romanov »Ljudska knjiga«. Prešernova družba v Ljubljani 1966. Anthony Quinn: Izvirni greh. Druga izdaja. Cankarjeva založba 1976. Anton Nadrah: Odrešenik Jezus Kristus. Ob 1950-letnici našega odrešenja. Ljubljana – Stična 1984. Janez Jenko: Mednarodno leto miru in ruske izpovedi. Župnijski urad Želimlje. Ljubljana 1986. In Alojzij Turk: Škof Janez Gnidovec. Zbirka Naši ljudje 2. Mohorjeva družba v Celju. Celje 1992.

Zdaj jih – najdene in rešene monografije – skušam (po)sušiti, malo na soncu, kolikor ga je – panonskega – v tem poznem jesenskem času še ostalo, malo ob štedilniku oziroma ob peči. Upam, da mi bo uspelo in da se bo tisoč in več knjigam na policah v moji dnevni sobi prihodnje leto pridružilo še teh šest, sicer že precej izdelanih, a srečno rešenih knjižnih dragocenosti iz mrzlega in majhnega obrečnega gozdnega sestoja ob Lipnici. Do katerega sta naju s Sabo pripeljali veliki beli čaplji; najbrž par, močno zaljubljen in mlad.

Upam tudi, da se bo še dalo brati modre misli iz njih.

POKRAJINSKA IN ŠTUDIJSKA **KNJIZNICA** MURSKA SOBOTA

